

RZECZ
O TOWARZYSTWIE POPIERANIA
PRACY SPOŁECZNEJ

W WARSZAWIE

1908 — 1915

WYDANIE BIURA PRACY SPOŁECZNEJ

WARSZAWA 1916.
DRUK SYNÓW ST. NIEMIRY, PLAC WARECKI 4.

RZECZ
O TOWARZYSTWIE POPIERANIA
PRACY SPOŁECZNEJ

W WARSZAWIE

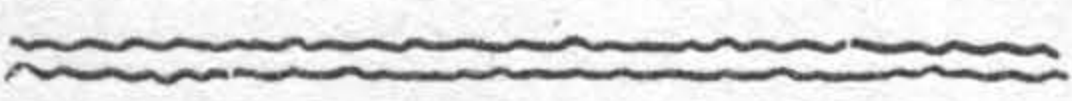
1908 — 1915

RZECZ
O TOWARZYSTWIE POPIERANIA
PRACY SPOŁECZNEJ
W WARSZAWIE

1908 — 1915

Wydanie Biura Pracy Społecznej.

WARSZAWA 1916.
DRUK SYNÓW ST. NIEMIRY, PLAC WARECKI 4.

PRZEDMOWA.

Towarzystwo Popierania Pracy Społecznej założone zostało w r. 1907, w celu badania spraw i potrzeb społecznych, kulturalnych i ekonomicznych.

Zadania instytucji określił statut w tych wyrazach: „Towarzystwo Popierania Pracy Społecznej zawiązuje się celem popierania prac i instytucyj pożytku publicznego w dziedzinie ekonomicznej i społecznej, za pomocą naukowych badań i technicznego opracowywania materiałów, ustaw, projektów, danych statystycznych, jak również dla wspólnych obrad nad aktualnymi ekonomicznymi i społecznymi kwestjami“.

W tym celu Towarzystwo uprawnione zostało do czynienia przedstawień do władz w sprawach ekonomicznych i społecznych, do opracowywania materiałów, studjów i rozpraw i do urządzania konferencji i narad w gronie swych członków i zaproszonych znawców.

Środki Towarzystwa stanowią: a) coroczne składki członków; b) dobrowolne ofiary i zapisy; c) sumy, osiągnięte ze sprzedaży wydawnictw Towarzystwa i d) procenty i dochody z majątku Towarzystwa.

Członkowie rzeczywiści opłacają rocznie na rzecz Towarzystwa: a) założyciele 1000 rb., b) protektorowie 500 rb., c) opiekunowie 250 rb., d) członkowie - popierający 100 rb., e) członkowie-współpracownicy 25 rb., wreszcie członkowie zwyczajni 10 rb.

Organami Towarzystwa są: 1) Komitet, 2) Rada Towarzystwa i 3) Zgromadzenie Ogólne członków.

Komitet składa się z dziewięciu członków i trzech zastępców, wybieranych przez Radę Towarzystwa na trzy lata. W razie ustąpienia członka Komitetu, skład Komitetu uzupełnia Rada. Członkowie Komitetu obierają corocznie ze swego grona prezesa, wiceprezesa, skarbnika i sekretarza Komitetu.

Rada Towarzystwa składa się z ośmnastu członków i sześciu zastępców, wybieranych na trzy lata na Zgromadzeniu Ogólnem, przyczem połowę członków Rady i połowę zastępców wybierają członkowie rzeczywiści wszystkich kategorii, zaś drugą połowę wybierają członkowie-założyciele i członkowie-protektorowie. Rada wybiera ze swego grona prezesa i dwóch wiceprezesów Rady. Rada przyjmuje i wykreśla przez tajne balotowanie członków Towarzystwa, wybiera Komitet Towarzystwa i zatwierdza coroczne budżety, sprawozdania i wnioski Komitetu, podlegające rozpoznaniu Zgromadzenia Ogólnego.

Dla wykonywania prac bieżących zorganizowane zostało Biuro Pracy Społecznej, którego regulamin, zatwierdzony przez Radę Towarzystwa 23 października r. 1910, podzielił prace na następujące kategorie: a) w dziedzinie społeczno-prawnej, b) w dziedzinie oświatowej, c) i d) w dziedzinie samorządu miejskiego i ziemskiego, e) w dziedzinie agrarnej i f) w zakresie informacyjnym. Zgodnie

z tem regulamin stwarzał komisje: społeczno - prawną, szkolną, miejską, ziemską, agrarną i prasową, ustanawiając celem skoordynowania wszystkich prac Komisję Główną. Nadto Rada Towarzystwa ustanowiła osobną „Komisję Spraw Krajowych“, złożoną z osób, znanych na polu działalności społecznej, zaproszonych przez Komitet Towarzystwa, celem wydawania opinij o sprawach szczególnie ważnych, wchodzących w zakres kompetencji Towarzystwa.

Ustanowione początkowo komisje specjalne uległy później częściowemu przekształceniu i powiększeniu w miarę rozwoju prac Towarzystwa. W skład komisyj wchodziły osoby z pośród członków Towarzystwa, oraz zapraszani znawcy kwestyj poszczególnych.

Pod względem pracy techniczno-wykonawczej Biuro Pracy Społecznej podzielone zostało na dwie sekcje: społeczno-prawną i społeczno-ekonomiczną. Każda z sekcij podzielona była na działy, z których, w miarę rozrastania się ich, tworzyły się poddziały, mające stałych referentów specjalnych.

Przeszło pięcioletnia stała działalność Towarzystwa i jego Biura objęła bardzo znaczną ilość spraw społecznych i ekonomicznych; działalność tę i sprawy w krótkim zarysie przedstawia niniejsze sprawozdanie, doprowadzone do sierpnia 1915 r.

31 grudnia 1915 r.

I

Sprawy społeczno - prawne.

Sekcja Społeczno-Prawna była pierwszą sekcją Biura Pracy Społecznej, i narazie w niej gromadziły się wszystkie prace biurowe. Z utworzeniem Sekcji Społeczno-Ekonomicznej, sprawy o charakterze gospodarczo-financeowym przeszły do tej drugiej sekcji Biura, Sekcja zaś Społeczno-Prawna odtąd opracowywała kwestje przeważnie z zakresu życia prawnego i oświaty publicznej.

Ażeby dać obraz działalności Sekcji Społeczno-Prawnej, przytaczamy tu dane o ważniejszych sprawach, którymi Sekcja się zajmowała i w których opracowywała referaty, gromadziła materiały, albo zasięgała opinii znawców. Nie wszystkie te prace zostały dokończone; niektóre zostały odroczone, niektóre zaś pozostały w toku.

Wykonane przez Sekcję prace można podzielić na ośm grup: w zakresie stosunków prawn-administracyjnych, w zakresie tolerancji religijnej, w zakresie zdrowia publicznego, w zakresie rozszerzenia praw kobiet, w zakresie prawodawstwa cywilnego, w zakresie ochrony pracy, w zakresie uświadomienia prasy o ważniejszych sprawach ustawodawczych i społecznych.

Kwestje te opracowywane były bądź samodzielnie przez referentów biura, bądź dyskutowane na posiedzeniach komisji Towarzystwa Popierania Pracy Społecznej,

mianowicie komisyj: prawno-administracyjnej, prawno-sądowej, oświatowej, szkolnej, pracy kobiet i spraw robotniczych.

USTAWODAWSTWO OGÓLNE.

Biuro Pracy Społecznej gromadziło dane i materiały, oświetlające stosunek prawno-administracyjny kraju względem państwa rosyjskiego. Pomiedzy innemi Biuro zebrało Dzienniki praw i rozporządzeń, obowiązujące w Królestwie, poczynając od czasów Księstwa Warszawskiego, to jest od r. 1807 i kończąc na ustawach, wydanych w r. 1914. Oprócz Dziennika Praw Królestwa Polskiego, uzupełnionego prywatnym zbiorem praw dotyczących Królestwa. Biuro posiada „Zbiór Praw” Cesarstwa rosyjskiego z lat 1905—1915 i całkowity zbiór stenogramów Dumy i Rady Państwa z tejże epoki wraz ze sprawozdaniami komisyj parlamentarnych i budżetowych, co ułatwiało oświetlenie i wyjaśnienie kwestyj tak prawnych, jak i ekonomicznych, wynikłych z wzajemnego stosunku kraju i państwa.

O ile to naszego kraju dotyczyło, Biuro również badało w sposób bardziej szczegółowy pojedyncze ustawy i projekty w zakresie ogólnych praw ludności, jako to: projekty *nietykalności* osobistej, projekty ustawy *prasowej*, ustawy o zgromadzeniach, o związkach i *stowarzyszeniach*, o stanach *wyjatkowych* i t. p. W tak zwanej sprawie wyodrębnienia Chełmszczyzny, która zajmowała ciała prawodawcze rosyjskie w latach 1910—1913, Biuro, nie dotykając politycznej strony kwestji, badało stosunki narodowościowe, wyznaniowe, ekonomiczne i prawne tej części kraju, a badania te częściowo ogłoszone zostały drukiem w dwóch pracach statystycznych, stanowiących przyczynek do sprawy chełmskiej.

KWESTJE WYZNANIOWE.

Od czasu wydania ukazu tolerancyjnego 30 kwietnia 1905 roku nastąpiła w naszym kraju względna wolność religijna i dzięki niej stało się możliwem uregulowanie niektórych palących spraw wyznaniowych. Mianowicie na zasadzie ukazu wróciło jawnie do wyznania własnego wiele osób, przedtem zaliczonych urzędownie do wyznania grecko-prawosławnego; uprawnione zostały śluby, zawarte dawniej przez te osoby podług obrządków ich wyznania istotnego; wreszcie powstała możność prawna przechodzenia z jednego wyznania na drugie. Kwestje te znalazły wyraz w kilku projektach ustawodawczych, które rząd rosyjski złożył Dumie, a któremi z natury rzeczy wypadło zająć się przedstawicielom Królestwa w Petersburgu. W Biurze Pracy Społecznej zebrano odpowiednie materiały prawodawcze i przepisy administracyjne, wyjaśniające prawa wyznaniowe ludności kraju i zasady rejestracji osób, przechodzących na inny obrządek. W szczególności Biuro zajmowało się kwestją projektu ustawy o *zmianie wyznania*.

W Towarzystwie Pracy Społecznej Komisja Społeczno-Prawna, opracowała referat o przepisach w tej materji prawodawstw zagranicznych.

Losy owego, natenczas bardzo ważnego dla naszych stosunków projektu, nie zostały przed wojną rozstrzygnięte, chociaż Komisja wyznaniowa czwartej Dumy, która go ponownie rozważała wiosną 1914 roku, zdołała poczynić w nim pewne zmiany na lepsze, pozwalając np. niepełnoletnim osobom samodzielnie zmieniać wyznanie już po ukończeniu 18 lat życia.

O *uprawnieniu ślubów*, zawartych wedle innego obrządku przez osoby, zaliczone do wyznania prawosławnego, i o uprawnieniu dzieci, pochodzących z takich małżeństw, rozstrzygnęła zrazu administracja rosyjska w r. 1905 w drodze ustawy czasowej. Chodziło zatem o prawodawczą sankcję. Minister spraw wewnętrznych złożył

Dumie projekt ten 17 kwietnia 1907 r. Komisja wyznaniowa Dumy rozważyła go i połączyła w jedno z innym projektem rządowym — o uprawnieniu niezapisanych do ksiąg metrycznych małżeństw staroobrzędowców i sekciarzy rosyjskich. Tak połączone projekty Komisja wyznaniowa wniosła na plenum trzeciej Dumy w maju 1912 roku, ale Duma nie zdążyła wziąć ich pod obrady. Wobec tego dopiero czwarta Duma zajęła się tym projektem i po przyjęciu przez nią projektu w dniu 15 maja 1913 r., a następnie przez Radę Państwa w dniu 12 czerwca 1913 r., uzyskał on sankcję 16 czerwca tegoż roku i stał się prawem. Tym sposobem została rozwiązana kwestja tak zwanych u nas „ślubów tajnych“ i wogóle ślubów, które nie mogły przez szeregi lat uzyskać aprobaty rządu wobec braku tolerancji.

Co do *klasztorów rzymsko-katolickich* rząd również poczynił w r. 1905 specjalne zarządzenia; następnie 25 lutego 1907 roku złożył Dumie projekt. Duma przekazała projekt ów swojej komisji wyznaniowej, która jednak wcale go nie rozważała. W Towarzystwie Pracy Społecznej projekt ten w Sekcji Społeczno-Prawnej również nie był rozważany, z uwagi na zaniechanie tego projektu w komisji Dumy. Biuro Pracy Społecznej zbierało mimo to odpowiednie materiały na wypadek wznowienia tego projektu.

Uposażeniem duchowieństwa katolickiego, jako kwestją prawną, Biuro Pracy Społecznej zajmowało się ze względu na potrzebę rozwikłania tej kwestji. W tym również duchu posłowie nasi w swoim czasie złożyli komisji budżetowej Dumy wyczerpujący memoriał o środkach utrzymania duchowieństwa katolickiego. W dniu 17 stycznia 1910 roku w Biurze Pracy Społecznej odbyła się konferencja, na której byli obecni również zaproszeni przedstawiciele duchowieństwa katolickiego. Zebrane wiadomości o dochodach i majątkach kościelnych posłużyły do uzupełnienia podanych przez posłów polskich obliczeń, z których w następstwie korzystała komisja budżetowa Dumy, wyrażając dezyderaty o polepszeniu uposażenia

duchowieństwa katolickiego. Niezależnie od tych danych ekonomicznych Biuro zbierało materiały do wyjaśnienia prawnego położenia kościoła katolickiego w państwie. Memorjał na tenże temat równocześnie złożył hr. Wielopolski członkom Rady Państwa i wyższym dygnitarzom.

Legalizacją wyznania *marjawitów* rząd rosyjski, jak wiadomo, zajmował się z własnej inicjatywy. Podczas obrad, które odbyły się w izbach prawodawczych nad projektem rządowym, dotyczącym legalizacji wyznania marjawitów, Biuro Pracy Społecznej zgromadziło odpowiednie dokumenty prawne i różne teksty uchwalonego prawa.

ZDROWIE PUBLICZNE.

W dziedzinie zdrowia publicznego Tow. Popierania Pracy Społecznej od samego początku swego istnienia zajęło się badaniem środków przeciwko pladze opilstwa. Biuro Pracy Społecznej przeprowadziło w tym celu ankietę w Warszawie i na prowincji; wyniki tej ankiety zostały zebrane w osobnej drukowanej broszurze.

Gdy z inicjatywy członków Rady Państwa podniesiono projekt reorganizacji *kuratorów trzeźwości*, Biuro Pracy Społecznej poddało tę sprawę gruntownemu zbadaniu.

Trzecia Duma miała do czynienia z kilkoma wnioskami ustawodawczymi, wymierzonymi przeciwko pladze pijaństwa. Uchwalony przez Dumę projekt nadawał gminom prawo zakazywania sprzedaży trunków w obrębie ich terytorjów i w promieniu 200 sążni od ich granic, z wyjątkiem terytorjów miejskich. Jednocześnie Duma uchwaliła szereg dezyderatów, zmierzających do zwalczania pijaństwa, za pomocą propagowania idei trzeźwości, zamknięcia domów publicznych, urządzania lecznic dla alkoholików i t. d.

Sprawa *walki z pijaństwem* była przedmiotem dyskusji w Komisji Społeczno-Prawnej Tow. Pracy Społecznej. W związku z projektem, o którym mowa, Tow. Pracy

Spółecznej otrzymało memorjał stu kupców kolonjalnych z Warszawy, wskazujący na szkody, jakie sprawiłoby obowiązkowe zamykanie przez cały dzień w niedzielę i święta handlów winno-kolonjalnych, będących właściwie handlami spożywczymi.

Z innych projektów, rozważanych w Biurze Pracy Spółecznej, a dotyczących zdrowia publicznego, mamy do zanotowania projekty przepisów o szczepieniu *ospy*, przepisów przeciw nadużywaniu *sacharyny*, przepisów przeciwko *falszowaniu* produktów żywnościowych, przepisów o reglamentacji *nierządu*, nowych praw o zdrowotności *mieszkań*, nowych zarządzeń przeciwko zanieczyszczaniu *powietrza*, *gruntów* i *wody*. Do tej kategorii należy rewizja przepisów o otwieraniu fabryk i zakładów przemysłowych w celach zabezpieczenia interesów sanitarnych ludności, jak również projekt ustawy o uzdrowiskach i miejscowościach leczniczych. Stan szpitalnictwa naszego badano w związku z ustawami o samorządzie miejskim i ziemskim. Nie mniej zajmowano się sprawą nowej ustawy farmaceutycznej i przepisów o walce z epidemjami.

PRAWA KOBIET.

Z punktu widzenia pilnej potrzeby społecznej zajęło się Biuro sprawą uchylenia istniejących w prawodawstwie cywilnem ograniczeń praw cywilnych *kobiet zamężnych* jakoto: zakazu wystawiania zobowiązań i weksli bez zgody męża (o ile nie prowadzą same handlu), zawierania na własną rękę umów najmu osobistego, otrzymywania bez aprobaty męża pasportu i wstępowania bez zezwolenia męża do służby rządowej lub społecznej, jak również do zakładów naukowych wyższych. Znosząc powyższe ograniczenia mężatek, Duma państwowa zniosła zarazem istniejący w naszym kodeksie specjalny zakaz występowania bez asystencji mężów w sprawach sądowych o najem osobisty. Projektem tym zajmowała się w Tow. Popierania Pracy Spółecznej Komisja Społeczno-

Prawna. Niezależnie od tego rozważała ten projekt Sekcja Cywilna Tow. Prawniczego. Opinia Komisji Społeczno-Prawnej, i sprawozdanie z posiedzenia Sekcji Cywilnej Tow. Prawniczego były zakomunikowane posłom polskim.

W ścisłym związku z tym projektem pozostawał wniosek ustawodawczy 73 posłów, „o wolności oddzielnego pożycia małżonków“, zmierzający do ustanowienia cywilnej *separacji małżonków*. Na tle tego wniosku, ministerjum sprawiedliwości ułożyło projekt ustawy, uprawniającej porzucenie współżycia małżeńskiego w razie znęcania się drugiej strony nad małżonką, lub nad dziećmi, ciężkich obraz, hańbiącego i rozwiązłego prowadzenia, zaraźliwej, lub odrażającej choroby, pomieszania zmysłów i w razie szkodliwości pożycia małżeńskiego dla zdrowia żony. Sekcja Społeczno-Prawna Towarzystwa Pracy Społecznej zajmowała się powyższym projektem, który, aczkolwiek nie stosował się do osób, podlegających prawodawstwu cywilnemu Królestwa, niemniej jednak dotyczył Polaków, zamieszkałych w Cesarstwie, tudzież osób, przebywających w Królestwie, lecz zaliczonych do stałej ludności Cesarstwa. Łącznie z Tow. Prawniczem Biuro Pracy Społecznej w tych sprawach opracowało wnioski, które zostały potem uwzględnione w komisjach Dumy Państwowej.

Również i w sprawach, gdzie chodziło o wywalczenie praw dla kobiet w zawodach wolnych, Biuro zasięgało opinii swoich prawników. Rozważano np. uchwalony przez Dumę, ale odrzucony potem przez Radę Państwa wniosek w kwestji dopuszczenia *kobiet do adwokatury* (wniosek ten powstał z inicjatywy 100 posłów Dumy i został wypracowany przez jej Komisję reform sądowych, ponieważ rząd odmówił poparcia wniosku). W myśl wniosku, kobiety pozyskać miały wstęp do adwokatury, zarówno przysięgłej, jak prywatnej, na jednakich z mężczyznami zasadach. W Tow. Popierania Pracy Społecznej Komisja Społeczno-Prawna wypowiedziała się dla tego projektu przychylnie.

W roku 1912 powstała w Tow. Popierania Pracy Społecznej osobna „Komisja Pracy Kobiet“, do której weszły przedstawicielki stowarzyszeń kobiecych, istniejących w Warszawie. Komisja przy współudziale referentów Biura na posiedzeniach miesięcznych dyskutowała o wszystkich aktualnych projektach i ustawach, mających związek z rozszerzeniem praw kobiet i z udziałem ich w szerszej pracy społecznej.

PRAWO CYWILNE I KARNE.

Wobec tego, że rosyjskie instytucje ustawodawcze w okresie 1907 — 1914 roku rozwinęły żywą działalność około reformy ogólnej prawodawstwa cywilnego, jak nie mniej w zakresie bardzo wielu poszczególnych zagadnień z dziedziny kodeksu cywilnego i postępowania sądowego, tudzież organizacji sądów wszelkiej instancji, Biuro Pracy Społecznej badało te wnioski i projekty, które mogły dotyczyć bezpośrednio lub pośrednio praw cywilnych ludności naszej.

Wymienić przedewszystkiem należy projekt ustawy o polepszeniu losu *dzieci nieślubnych* w Królestwie, który po pięcioletnim opracowywaniu w ciałach ustawodawczych stał się prawem w czerwcu 1913 roku. Duma wypowiedziała się wtedy za rozciągnięciem na Królestwo Polskie oraz na gubernje nadbałtyckie obowiązującego w Rosji prawa 3 czerwca 1902 roku o polepszeniu losu dzieci nieślubnych. Nowa ustawa roztacza opiekę nad losem dzieci nieślubnych, nie wyłączając zrodzonych w kazirodztwie lub cudzołóstwie; pozwala na adoptację własnych dzieci nieślubnych i przepisuje ułatwione ku temu warunki; chroni od uznania nieprawości rodu dzieci, zrodzonych z małżeństw, w następstwie za nieważne uznanych; a ponadto i matce dziecka nieślubnego daje prawo do poszukiwania alimentów. Cały ten projekt prawodawczy rozpatrywali w swoim czasie i nasi prawnicy w Sekcji Cywilnej Tow. Prawniczego, oraz w Komisji

Spółeczno-Prawnej Towarzystwa Pracy Społecznej, a uwagi ich uwzględniono w komisji Dumy i w samym tekście prawa.

Drugi, mniej zresztą ważny, projekt dotyczył zniesienia *aresztu za długi* w Królestwie Polskiem. Na mocy tego projektu w „okręgu sądowym warszawskim“, t. j. w całym Królestwie Polskiem, miał być zniesiony areszt osobisty za długi, jako przestarzały i rzadko stosowany środek przymusu egzekucyjnego przeciwko niewypłacalnemu dłużnikom. Duma, uchwalając ten projekt, utrzymała jednak w mocy areszt osobisty upadłych podczas trwania upadłości, z zasady, że taki areszt jest właściwie nie środkiem poszukiwania należności, lecz jedynie sposobem zabezpieczenia osobistego stawiennictwa upadłego. Projekt, o którym mowa, znosił i przepisy co do cesji sądowej całego majątku dłużnika na rzecz wierzycieli. W Tow. Pracy Społecznej rozpoznaniem projektu zajmowała się Komisja Społeczno-Prawna; jakkolwiek był on już na dobrej drodze i w Radzie Państwa, nie zdążyła ona jednak go uchwalić przed wojną.

Z projektów ogólniejszej natury wspomnieć należy o reformie t. zw. „*postępowania zachowawczego*“. Projekt rządowy tworzył nową odrębną ustawę procedury zachowawczej, która to ustawa miała zastąpić mieszczące się w ustawie procedury cywilnej dotychczasowe przepisy o różnorodnych czynnościach władz sądowych, nie mających cechy procesu dwóch stron, nie mniej przeto dotyczących bardzo istotnych praw cywilnych, jako to: o usamowolnieniu, uprawnieniu dzieci nieślubnych, ubezwłasnowolnieniu, prostowaniu aktów stanu cywilnego, ogłaszaniu i zatwierdzaniu testamentów, wprowadzeniu w posiadanie spadku, wykonywaniu mandatów sądowych i t. d. W szczególności dla Królestwa projekt miał duże znaczenie, ponieważ wszystkie tego rodzaju czynności sądowe, jakie wchodziły w zakres projektowanej ustawy postępowania zachowawczego, były u nas oparte na odmiennem, niż w Cesarstwie, prawie notarialnem i odbywały się też wedle innej, niż tam, modły. Że zaś tak

kodeks procedury zachowawczej, raz wprowadzony, przez długie potem lata stale regulowałby u nas liczne stosunki cywilne (majątkowe i osobiste), łatwo pojąć, jak wielką posiadało wagę należyte tego kodeksu zredagowanie.

Towarzystwo Pracy Społecznej, a mianowicie jego Sekcja Społeczno-Prawna, zajęła się sformowaniem, ze stanowiska naszych potrzeb i naszego prawodawstwa cywilnego, konkretnych uwag i wniosków, które w owym czasie (w r. 1909) były zużytkowane w komisji Dumy. Zaznaczyć należy, że niemal wszystkie te uwagi doznały uwzględnienia i wpłynęły na odpowiednią redakcję projektowanej ustawy, która, w opracowaniu komisji Dumy, wyszła też w postaci odmiennej od tej, jaką miała w pierwotnym projekcie rządowym. Projekt zresztą nie stał się dotąd prawem.

Również zajmowało się Biuro Pracy Społecznej projektem reformy ogólnej *kodeksu cywilnego* rosyjskiego ze względu, że ten nowy kodeks miał zastąpić kodeks u nas obowiązujący.

W zakresie prawodawstwa karnego Biuro rozpoznawało wszystkie niemal nowe karne, wnoszone do Dumy przez ministra sprawiedliwości. Było ich wiele, chociaż naogół nie posiadały one zbyt dużej wagi. Najważniejszym z nich był projekt ustawy o zwiększeniu kar za handel kobietami; projektem tym interesowały się zwłaszcza nasze stowarzyszenia kobiece. Komisja prawno-sądowa Biura ułożyła w tej sprawie referat dla M. hr. Przeździeckiej, jako przedstawicielki na kongresie w Londynie Warszawskiego Chrześcijańskiego Tow. Ochrony Kobiet.

Rozważano projekt reorganizacji ówczesnego sądu handlowego w Warszawie, projekt reorganizacji prokuratury Królestwa Polskiego, projekt ustawy hipotecznej dla Cesarstwa, nową organizację sądownictwa lokalnego w Rosji, poddano ocenie proponowany przez Dumę projekt organizacji sądownictwa i sądów przysięgłych w gub. chełmskiej; poruszano też sprawę utworzenia w Warsza-

wie izby adwokackiej, konsultacji adwokackich i t. d. W dziedzinie prawodawstwa handlowego zaznaczyć należy akcję Biura Pracy Społecznej w sprawie zaprowadzenia u nas spółek z ograniczoną poręką i rejestru firmowego oraz źródłowo przedyskutowany w Biurze projekt ustalenia prawa własności firmowej i przepisów o jej przelewie. Niemniej zastanawiano się nad reformą prawa o towarzystwach akcyjnych.

ORGANIZACJA OŚWIATY.

Doniosła kwestja zaprowadzenia *powszechnego nauczania* początkowego, podnoszona przez społeczne organizacje w Rosji, poruszyła i u nas opinię społeczną. Ministerjum oświaty złożyło odnośny projekt trzeciej Dumie. Zasady projektu rządowego były następujące: skarb miał udzielić samorządom, gminom, instytucjom społecznym i osobom prywatnym zasiłków na utrzymanie nauczycieli, licząc po 390 rb. na komplet 50 dzieci w wieku 8 — 11 lat. Szkoły takie powinny być należeć do ustalonej sieci szkolnej; dzieci uczęszczają do nich bezpłatnie. Sieć szkół powinna być ułożona przez samorzady miejscowe, w ciągu dwóch lat po ogłoszeniu prawa, z uwzględnieniem zasady, że wszystkie miejscowości zaludnione powinny posiadać szkoły, w odległości nie przenoszącej trzech wiorst. Uchwalając ten projekt 19 marca 1911 r., Duma postanowiła, że ministerjum oświaty powinno w ciągu 10 lat asygnować na sieci szkolne conajmniej po 10 milionów rubli rocznie, tak, iżby w ciągu 10 lat nauczanie powszechne wprowadzono w całym państwie.

Doniosłość sprawy nauczania powszechnego spowodowała zajęcie się nią Tow. Pracy Społecznej, mianowicie, w jego komisji szkolnej i komisji głównej. Jednem z najważniejszych zagadnień była tu kwestja języka wykładowego przy nauczaniu początkowem. Wobec braku ogólnego prawa o nauczaniu powszechnem wypracowano na podstawie materiałów biurowych referat, w którym zwró-

cono uwagę na konieczność pospiesznego zakładania w Królestwie jaknajwiększej ilości szkół ludowych przez gminy, mogące już wtedy uzyskać zapomogi ze skarbu po 390 rb. na szkołę, na zasadzie praw tymczasowych, wszelka bowiem zwłoka w tej sprawie mogła postawić Królestwo niemal na ostatniem miejscu w państwie pod względem wykształcenia ludowego. Wydana przez Biuro osobna broszura w tej sprawie wywołała na prowincji i w gminach żywy ruch około zakładania nowych szkół ludowych.

Inny projekt, mianowicie projekt normalnej ustawy o *szkołach początkowych*, złożony Dumie w r. 1909, oddawał szkoły początkowe pod zarząd specjalnych rad szkolnych powiatowych i gubernialnych, a u nas pod zarząd dyrektorów i inspektorów szkół ludowych. Ziemstwom, miastom i instytucjom rządowym pozwalano otwierać szkoły początkowe trybem meldunkowym, prywatne zaś instytucje i osoby wyjednywać musiały na to pozwolenie właściwej rady lub władzy szkolnej. Kurs nauczania trwałby od trzech do czterech lat w szkołach jednoklasowych, a od czterech do pięciu lat w szkołach dwuklasowych. Wykłady prowadzić należało po rosyjsku, ale w pierwszym, a nawet i w drugim roku nauczania wolno byłoby posługiwać się przy wykładach językiem rodzowitym uczniów, w którym to języku w dalszych stadjach nauczania tylko wykład religji mógłby się odbywać. We względzie języka wykładowego, Duma zajęła stanowisko o wiele liberalniejsze, niż projekt rządowy, uchwaliła bowiem, że w szkołach jednoklasowych nauczanie odbywać się może w języku rodzowitym uczniów, z tem wszakże zastrzeżeniem, że język rosyjski, począwszy od drugiego roku nauczania, ma być wykładany po rosyjsku. W Radzie Państwa uwydatniły się odmienne poglądy. Komisja pojednawcza obu izb nie przyszła do porozumienia i cały projekt pozostał bez załatwienia.

Tow. Pracy Społecznej projektem ustawy o szkołach początkowych zajmowało się bardzo czynnie w łonie swojej komisji szkolnej. Nadto, dla ściągnięcia jak najob-

fitszego w tym przedmiocie materiału, w Biurze Pracy Społecznej sporządzono przekład polski całkowitego projektu tej ustawy w redakcji komisji Dumy i rozesłano go wielu znawcom stosunków szkolnych. Komisja szkolna Towarzystwa, na tle specjalnych referatów, opracowała odpowiednie wnioski, zwłaszcza w przedmiocie zabezpieczenia w szkolnictwie początkowem praw języka ojczystego i zapewnienia należytego udziału społeczeństwa w organizacji szkolnictwa ludowego.

Szczęśliwszym okazał się projekt trzeciej ustawy oświatowej, mianowicie *o wyższych szkołach początkowych*. Ten projekt przeszedł przez izby, stał się prawem i na jego zasadzie zreformowano nawet niektóre szkoły w kraju naszym przez dopuszczenie do rad opiekuńczych tych szkół przedstawicieli społeczeństwa krajowego.

Komisja szkolna Towarzystwa Popierania Pracy Społecznej badała również przepisy o języku polskim w seminarjach nauczycielskich męskich w Królestwie, oraz projekt ustawy o *seminarjach nauczycielskich żeńskich*, który miał na celu ustanowienie statutu i etatów dla żeńskich seminarjów nauczycielskich, na podobieństwo statutu i etatów takich samych seminarjów męskich, wespół z komisją Pracy Kobiet. Komisja szkolna rozważała także projekt normalnej ustawy o *szkołach zawodowych dla kobiet*.

Najwięcej jednak uwagi Biuro Pracy Społecznej zwróciło na projekt ustawy o *szkolnictwie prywatnem*, jako niezmiernie w ówczesnych warunkach dla kraju ważny, bo utrwalający pośrednio byt szkół polskich w kraju. Ministerjum oświaty złożyło ten projekt Dumie w czerwcu 1910 r. Podług projektu rządowego, prawo otwierania szkół prywatnych służyć miało zarówno osobom, jak stowarzyszeniom prywatnym. Szkoły prywatne mogły być męskie, żeńskie, albo mieszane, i dzieliły się na niższe, średnie i wyższe. Wykłady (z wyjątkiem języka rosyjskiego oraz historii i geografii Rosji) projekt pozwalał prowadzić w języku rodzimym uczniów, ale tylko w szkołach niższych i w średnich; natomiast co do zakładów

prywatnych wyższych projekt ministerjalny wymagał koniecznie wykładów po rosyjsku. Otwieranie szkół prywatnych, wedle projektu, odbywałoby się trybem koncesyjnym. Nauczyciele szkół prywatnych powinni byli posiadać cenzus, wymagalny od nauczycieli szkół rządowych. Natomiast od założycieli cenzus taki nie byłby wymagany. Do pozyskania praw, związanych z tym czy innym stopniem wykształcenia, wychowawcy szkół prywatnych zdawać musieliby egzamin rządowy. Szkoły prywatne mogły według projektu otrzymywać subsydja od skarbu i od samorządu tylko o tyle, o ile wykłady w nich odbywać się miały po rosyjsku.

Towarzystwo Pracy Społecznej, ze względu na wagę ustawy tego rodzaju dla szkolnictwa w Królestwie, przekazało tę sprawę komisji szkolnej do specjalnego opracowania. Komisja po szeregu posiedzeń, odbytych przy udziale znawców sprawy, pedagogów i prawników, wyraziła swoją opinię o projekcie, a następnie, na tle referatu komisji Dumy, wypracowała w lutym 1912 r. swoje uwagi i wnioski, które posłużyły, jako materiał przy ostatecznej dyskusji i redakcji. Gdy wreszcie i Rada Państwa ten projekt przyjęła, uzyskał on przed samą wojną sankcję i umożliwił tak w Królestwie jak i w Cesarstwie zakładanie i prowadzenie szkół polskich. Nowa ustawa szkolnictwa prywatnego, wydana w przekładzie polskim przez Biuro Pracy Społecznej, ukazała się z chwilą ogłoszenia prawa w obiegu księgarskim.

Przytoczymy jeszcze ustawę *o ochronie zabytków*. Projekt ten Duma w grudniu 1911 roku przekazała specjalnej swojej komisji, która go zaakceptowała i wniosła na plenum Dumy. W projekcie samym ustalono pojęcie zabytków starożytności; dalej ustanawiano osobny komitet do ochrony tych zabytków, wskazywano, jakim instytucjom na prowincji ochronę tę powierzyć należy, wreszcie nakreślono sposoby rejestracji zabytków i skład oraz obowiązki gubernjalnych komisji archiwalnych. Zaznaczyć należy, że Tow. Archeologiczne w Moskwie wystąpiło z zasadniczą krytyką projektu rządowego i opracowało

swój własny projekt, który zakomunikowało rządowi, ciałom prawodawczym i instytucjom naukowym.

W Warszawie narady szczegółowe nad projektem odbywały się w Tow. Naukowym Warszawskim. Wyniki tych narad, zakomunikowane Towarzystwu Pracy Społecznej, zakomunikowano także Kołu Polskiemu, które występowało w tej sprawie w Dumie, mając na celu wyjednanie skuteczniejszej opieki nad pomnikami naszej przeszłości w kraju. Projekt jednakże nie doczekał się uchwalenia.

STOSUNKI PRACY.

Z dziedziny prawodawstwa, dotyczącego losu pracujących, wyróżnia się w badaniach Towarzystwa projekt przepisów *o odpoczynku normalnym pracowników handlowych*. Jak wiadomo, w r. 1906 rząd, na mocy art. 87 ustaw zasadniczych, wydał przepisy tymczasowe o zabezpieczeniu odpoczynku normalnego dla pracowników handlowych i następnie złożył odnośny projekt ustawy trzeciej Dumie. Największe spory wywołała kwestja wypoczynku niedzielnego i świątecznego, ze względu na rozbieżność interesów ekonomicznych i wyznaniowych. Wbrew opinji rządu i komisji, Duma zniosła przepis, dopuszczający prowadzenie handlu w niedziele i święta w ciągu pięciu godzin i uchwaliła zamykanie handlów na cały dzień każdej niedzieli i w każde święto.

Sprawa normalnego odpoczynku pracowników handlowych, jak również rzemieślników, była przedmiotem rozpraw w Towarzystwie Pracy Społecznej, zarówno w komisji Społeczno-Prawnej, jak w komisji głównej i w komisji spraw krajowych, gdzie wyrażono opinję, że byłoby korzystniej dla naszego kraju pozostać przy przepisach tymczasowych z r. 1906, które dają możność dostosowania zawartych w nich rozporządzeń do warunków miejscowych. Niezależnie od tego, Biuro Pracy Społecznej ściągnęło opinję w tej sprawie od Towarzystwa Wzajem-

nej Pomocy Pracowników handlowych i przemysłowych m. Warszawy, od Stow. Pracowników Handlowych wyznania mojżeszowego, od Stow. Kupców Polskich, od Komitetu Giełdowego w Warszawie i od Urzędu Starszych Zgromadzenia Kupców m. Warszawy. Opinie te zakomunikowano posłom naszym w Dumie.

Przepisy o *najmie służby domowej* w postaci wniosku, złożonego Dumie w 1910 r. przez 33 posłów, były rozważane i w Biurze Pracy Społecznej. Wnioskodawcy (z prawicy) w całości prawie powtórzyli w swoim projekcie znane przepisy „o najmie sług i o wzajemnych obowiązkach panów i sług,” wydane w r. 1860 dla Królestwa i dotąd obowiązujące w naszym kraju. Komisja Społeczno-Prawna Tow. Pracy Społecznej uwydatniła wadliwość projektu 33 posłów oraz niezgodność poszczególnych jego przepisów z działającym u nas kodeksem cywilnym; wyrażono następnie opinię, że projekt ów jest niemożliwy do przyjęcia.

W złożonym później ciałom ustawodawczym projekcie reformy kodeksu cywilnego znalazły się w dziale zobowiązań, wynikających z najmu, inne odpowiednio opracowane przepisy o służbie domowej, które poddano szczegółowemu rozważaniu w Biurze Pracy Społecznej, zwłaszcza w Komisji Pracy Kobiet i samą sprawę ujęto w odpowiednie referaty.

Do kategorii projektów, regulujących stosunki pracy, zaliczyć można wniosek o zmniejszeniu *liczby świąt*, złożony Radzie Państwa przez 35 jej członków. Wniosek zmierzał do zmniejszenia liczby obowiązkowych świąt prawosławnych (wraz z niedzielami z 93 do 63) i dni galowych, wychodząc z założenia, że nadmiar dni, podczas których nieczynne są urzędy, sądy i szkoły, wpływa ujemnie na stosunki ekonomiczne. Rada Państwowa pierwotnie zaakceptowała ten wniosek w zasadzie, ale na skutek oporu przedstawicieli Synodu, większością głosów odesłała ten wniosek w grudniu 1911 r. do komisji, w której też pozostał bez ruchu.

Sprawa powyższa miała ważne znaczenie i dla naszego kraju, jako obchodzącego święta podług dwóch kalendarzy. Tow. Popierania Pracy Społecznej utworzyło też dla rozważenia tej sprawy specjalną podkomisję, z łona komisji społeczno-prawnej. Opracowane w tej mierze referaty komisja społeczno-prawna przesłała naszym przedstawicielom. Zgodnie z opinią duchowieństwa rzymsko-katolickiego w Królestwie, komisja ustaliła, że przy danej okazji nie należało poruszać sprawy redukcji świąt katolickich, obowiązujących urzędy u nas, gdyż wydane specjalnie dla Królestwa w r. 1881 postanowienie Komitetu ministrów o szanowaniu świąt katolickich w sądach, urzędach i szkołach odpowiadało interesom ludności katolickiej.

W dziedzinie *ubezpieczeń robotników* od nieszczęśliwych wypadków i od chorób, Biuro badało odnośne projekty rządowe, które przeszły przez ciała prawodawcze i zostały wydane w postaci prawa w lipcu 1912 roku, a następnie przy stosowaniu tych nowych ustaw w naszym kraju Biuro zbierało dane w celu obmyślenia możliwie lepszego wykonania ich w interesie tak pracodawców jak pracowników.

Poza tem Biuro kompletowało materiały do oświeślenia ogólnego stanu kwestji robotniczej u nas, w państwie i zagranicą, zwłaszcza w zakresie giełd pracy, ochrony pracy i związków zawodowych.

II

Sprawy społeczno-ekonomiczne.

W Sekcji Społeczno-Ekonomicznej ześrodkowały się prace z zakresu samorządu miejskiego, ziemskiego i gminnego, z zakresu reform agrarnych, z zakresu finansów, podatków, handlu, przemysłu, komunikacji i wreszcie statystyki.

Sprawy, polecane przez Sekcję do opracowania, wykonywali referenci Biura Pracy Społecznej; Sekcja również zbierała dane, potrzebne do dyskusji w poszczególnych stałych komisjach Towarzystwa lub na zwoływanych *ad hoc* konferencjach z udziałem osób zaproszonych.

SAMORZĄD MIEJSKI.

Sprawa samorządu miejskiego w Królestwie od czasów reformy margrabiego Wielopolskiego wciąż ulegała zwłoce. Potrzeba samorządu dla miast naszych była jednak tak palącą, że Biuro Pracy Społecznej zaraz po swoim powstaniu poświęciło jej największą uwagę i zaczęło zbierać odnośne materiały. Gdy do Dumy w maju 1910 roku rząd wniósł projekt ustawy, Biuro zajęło się jego zbadaniem.

Projekt rządowy samorządu miejskiego w Królestwie, opierając się tylko w głównych zarysach na samo-

razdzie miejskim w Rosji, wprowadzał niektóre ulepszenia w porównaniu z Rosją. Cenzus wyborczy był znacznie szerszy, niezależność od władzy administracyjnej większa, skuteczność działań więcej zabezpieczona przez ustanowienie osobnej instytucji komisarzy samorządu; prawa języka polskiego były określone nie jako pomocnicze w samej biurowości, ale jako podstawowe przy prowadzeniu obrad. Zresztą projekt rządowy wprowadzał specjalny dla Królestwa rygor zawieszania samego samorządu w szczególnych razach i ustanawiania zarządu z ramienia administracji. Komisja Dumy rozszerzyła jeszcze zakres i cenzus samorządu, ulepszyła jego organizację, zniosła rygor specjalny. Duma jednak wiele z ulepszeń komisji już nie przyjęła, pozostawiła tylko bardziej szeroki cenzus wyborczy, oraz odrzuciła również rygor zmiany samorządu. Natomiast Duma pogorszyła prawa językowe w samorządzie, a w 8-iu miastach gub. suwalskiej obcięła zupełnie prawa językowe polaków na korzyść litwinów. Komisja Rady państwa podniosła znaczenie cenzusu, mieszkaniowy wyżej nawet, niż proponował rząd, odrzuciła wogóle te ulepszenia do projektu rządowego, które wprowadziła Duma, przywróciła rygor zmiany samorządu, ograniczyła samodzielność samorządu więcej, niż projektował rząd, prawa języka polskiego jeszcze bardziej ograniczyła, a tylko w gub. suwalskiej przywróciła prawa językowi polskiemu, stawiając go na równi z litewskim. Rada państwa nie uznała za wystarczające te zmiany, które wprowadziła komisja, i odesłała projekt powtórnie do komisji wraz z projektami licznych nowych ograniczeń.

Biuro Pracy Społecznej zgromadziło obfity poczet opinii o sprawie samorządu miejskiego, otrzymanych od stowarzyszeń społecznych, od Towarzystw Kredytowych miejskich i od poszczególnych znawców sprawy, w odpowiedzi na rozesłane przez Biuro okólniki, do których załączono przekład polski rządowego projektu ustawy samorządu miast.

W Tow. Popierania Pracy społecznej nad tym projektem obradowała wielokrotnie specjalna Komisja samorządu miejskiego, utworzona w październiku 1909 r. i podzielona na cztery podkomisje do spraw: 1) organizacji samorządu, 2) ordynacji wyborczej, 3) kompetencji rad i zarządów miejskich, oraz 4) finansów i podatków miejskich. Ważniejsze zagadnienia tej sprawy były przedmiotem obrad w komisji głównej i w komisji spraw krajowych Towarzystwa, a komisja społeczno-prawna odbywała w tym przedmiocie łącznie z komisją miejską posiedzenia. Główna wszakże praca zogniskowała się w komisji samorządu miejskiego. Komisja ta i jej podkomisje odbywały wiele posiedzeń i wypracowały szereg referatów, uwag i wniosków.

W obec spodziewanego wtedy wprowadzenia u nas samorządu, Komitet Towarzystwa poczynił kroki w celu zwołania ogólnokrajowego zjazdu działaczy miejskich w jesieni 1912 roku dla omówienia szeregu spraw z zakresu gospodarki miejskiej, a mianowicie: 1) teorii samorządu miejskiego, 2) ustawy samorządu miejskiego, uchwalonej przez ciała prawodawcze, 3) kwestji planów regulacyjnych i zagadnień mieszkaniowych, 4) komunikacji miejskich, 5) plantacji miejskich, 6) bruków, 7) oświetlenia, 8) higieny miast, 9) utrzymania czystości, 10) rzeźni i handlu mięsem, 11) targów, 12) dobroczynności publicznej, 13) szpitalnictwa i pomocy lekarskiej, 14) szkolnictwa miejskiego, 15) muzeów, 16) nieruchomości miejskich i ich eksploatacji, 17) pożarnictwa, 18) budżetów miejskich, 19) porządku wewnętrznego w miastach, 20) przepisów budowlanych, 21) dostaw miejskich, 22) kanalizacji i wodociągów, 23) ubezpieczeń.

Ponieważ uchwalenie projektu samorządu nie nastąpiło, zjazd do skutku nie doszedł.

Dalszy przebieg sprawy projektu samorządu miejskiego był nierówny, gdyż w ponownej komisji Rady państwa w marcu 1913 roku projekt ten przerobiono już całkiem na modłę ustawy samorządowej z r. 1892, obowiązującej w Rosji, a następnie Rada państwa odjęła je-

zykowi polskiemu prawo publiczności w obradach miejskich. Gdy czwarta Duma mimoto językowi polskiemu pewne ustępstwa poczyniła, odrzuciła wówczas Rada państwa cały projekt samorządu miast dla Królestwa.

Niemniej wniósł rząd rosyjski ponownie ten projekt do ciał prawodawczych (w redakcji czwartej Dumy); wybuchła jednak wojna europejska i sprawa została w zawieszeniu.

Dopiero na wielkanoc r. 1915 wydane zostało w drodze ukazu wyjątkowego prawo o wprowadzeniu do Królestwa Polskiego statutu miejskiego Cesarstwa z odpowiedniami do warunków miejscowych zmianami i uzupełnieniami; wówczas Biuro Pracy Społecznej przystąpiło niezwłocznie do prac nad zastosowaniem tej ustawy w życiu.

Przedewszystkiem Biuro w szeregu okólników prasowych zaznajomiło ogół z treścią ustawy i wyjaśniło pewne punkty niedość jasne. Następnie Biuro wydało książkę p. t.: „Prawo o samorządzie miejskim w Królestwie Polskiem oraz Statut miejski Cesarstwa z r. 1892 w zastosowaniu do miast Królestwa Polskiego.“ Praca ta zawierała ustawę miejską skodyfikowaną, co było rzeczą dla czytelnika bardzo ważną; jak wiadomo, prawo z dn. 30 marca r. 1915, zawierało tylko tekst artykułów, odbiegających od tekstu odpowiednich artykułów dla Cesarstwa, tudzież tekst ustawy wprowadzonej; pozatem zaś odwoływało się do ustawy Cesarstwa z 1892 r. Otóż dla należytego zrozumienia całości ustawy niezbędnem było skodyfikować ją, czyli opuścić w ustawie 1892 r. artykuły, nas niedotyczące, a wstawić do niej te, które się specjalnie do Królestwa ściągały.

Dalej celem wyświeatlenia całego szeregu spraw teoretycznych i praktycznych z zakresu gospodarki samorządowej, przystąpiło Biuro do zorganizowania: 1) wykładów dla szerszego cokolwiek grona osób, interesujących się sprawami samorządu, i 2) prac komisji specjalnych w szczupłym gronie fachowców, dla zbadania szczegółowego różnych zagadnień poszczególnych. Odczyty

rozpoczęły się w czerwcu 1915 r. w wielkiej sali Resursy Kupieckiej i obejmowały program następujący: 1) dzieje systemu zarządu miast w Królestwie, 2) teoria samorządu, 3) ordynacja wyborcza, 4) kompetencja samorządu, 5) ustrój władz samorządu, 6) źródła finansowe samorządu, 7) organizacja dobroczynności, 8) organizacja szpitalnictwa, 9) budownictwo, 10) gospodarka finansowa Warszawy w latach 1890 — 1915, 11) gospodarka finansowa miast prowincjonalnych, 12) gospodarka Warszawy, Wilna, Lwowa, Krakowa i Poznania, 13) urządzenia kulturalne wielkich miast polskich, 14) gospodarka kulturalna miast prowincjonalnych, 15) komunikacje, 16) higiena, 17) rzeźnie, 18) szkolnictwo, 19) walka z pożarami, 20) regulacja ulic, 21) kanalizacja, 22) polityka specjalna miast i polityka finansowa miast, 23) kredyt, 24) przemysł i handel, 25) Wielka Warszawa, 26) najpilniejsze potrzeby miast prowincjonalnych. Z przyczyn jednak, od Komitetu Towarzystwa niezależnych, mogły się odbyć jedynie 8 pierwszych wykładów.

Komisji specjalnych zorganizował wówczas Komitet Towarzystwa jedenaście, a mianowicie: 1) ustroju samorządu i ordynacji wyborczej, 2) finansową, 3) handlowo-przemysłową, 4) przedsiębiorstw miejskich, 5) spraw szpitalnictwa i dobroczynności publicznej, 6) higieny miast, 7) budowlano-estetyczną, 8) oświatowo-kulturalną, 9) miast prowincjonalnych, 10) ubezpieczeniową i 11) redakcyjno-wydawniczą.

Komisje rozpoczęły ożywioną działalność, przystępując do badania poszczególnych przedmiotów z zakresu gospodarstwa miejskiego na tle ustawy, wydanej dla Królestwa. Zwłaszcza poważne prace podjęła komisja jednasta z zakresu kodyfikacji materiału prawnego, zarówno historycznego, jak aktualnego.

Zmiana warunków politycznych, jaka nastąpiła w sierpniu r. 1915, przerwała bieg tych prac. Jedynie bibliografia samorządowa została ukończona i przygotowana do druku.

Nadmienić jeszcze trzeba, że Biuro Pracy Społecznej szczególną uwagę poświęciło zbadaniu finansów miast w Królestwie. Na podstawie autentycznego materiału źródłowego, bo oryginalnych preliminarzy budżetowych wszystkich prawie (z nielicznymi wyjątkami) miast Królestwa, referent statystyczny Biura Pracy Społecznej sporządził tablice statystyczne, obrazujące dochody i wydatki naszych miast w 1909 z zachowaniem przytem odpowiedniej klasyfikacji logicznej, umożliwiającej orjentowanie się wśród nawału cyfr. Porównawczy obraz dotychczasowego gospodarstwa miast naszych da nam możność zorientowania się, jakimi środkami rozporządzać i jakie cele kulturalne i gospodarcze będą mogły osiągnąć instytucje samorządowe w naszym kraju.

Biuro zbadało również budżet m. Warszawy. Praca ta wykonana została przez referenta sekcji społeczno-ekonomicznej w postaci materiału do studjów nad gospodarką finansową miasta Warszawy i składa się z szeregu tablic, obrazujących dochody i wydatki miejskie w okresie od r. 1890 do 1912. Tablice przygotowane zostały na podstawie materiału źródłowego, mianowicie oryginalnych preliminarzy budżetowych. Do tablic dołączony jest krótki tekst objaśniający. Rzeczą tą wyszła w swoim czasie z druku.

Biuro Pracy Społecznej przedsięwzięło także zbadanie, jakimi zasobami intelektualnymi i materialnymi rozporządzają małe miasta i większe osady w Królestwie Polskiem w obliczu samorządu. Ponieważ dane, zawarte w wydawnictwach urzędowych, na których oparty został wykaz, wykonany w Biurze, okazały się niewystarczającymi, przeto Biuro zarządziło ankietę, rozesławszy do wielu miast i osad specjalny kwestjonariusz. Na kwestjonariusz ten Biuro otrzymało kilkadziesiąt odpowiedzi.

SAMORZĄD ZIEMSKI.

Kwestja samorządu ziemskiego w Królestwie stała się aktualną od chwili, kiedy w lutym 1911 r. Duma

uchwaliła w zasadzie wniosek 78 posłów o wprowadzeniu do Królestwa Polskiego ustawy samorządu ziemskiego Rosji z r. 1890, ze zmianami, jakich wymagały warunki miejscowe.

Celem wszechstronnego rozważenia kwestji, związanych z zamierzonym wprowadzeniem samorządu, w Towarzystwie Pop. Pracy Społecznej, utworzona została „komisja ziemska“ do której, oprócz 6-ciu członków Tow., zaproszono też po 6-ciu znawców tej sprawy z łona Centr. Tow. Rolniczego, Tow. Kred. Ziemskiego i Tow. Prawniczego, oraz 2 znawców z łona Rady Zjazdu Przemysłowców Górniczych.

Dnia 10 czerwca 1911 r. odbyło się posiedzenie organizacyjne komisji ziemskiej, na którem uchwalono, że komisja przedewszystkiem zająć się powinna:

a) przestudjowaniem stanu tych gałęzi i spraw gospodarstwa ziemskiego, które wejdą w zakres przyszłego samorządu ziemskiego, a które obecnie załatwiane są bądź przez władze administracyjne, lub nie załatwiane są wcale;

b) dokładnem obeznaniem się z ustawą ziemską z r. 1890 i obmyśleniem zmian, jakie do niej wprowadzićby należało, w razie, gdyby nastąpić miało rozciągnięcie tej ustawy na Królestwo;

c) rozpatrzeniem i skodyfikowaniem różnych przepisów, obowiązujących obecnie w Królestwie Polskiem, w zakresie kompetencji ziemstw, zestawieniem porównawczem tych przepisów z odnośnemi ustawami specjalnemi, obowiązującemi w Cesarstwie (powinności ziemskie, dobroczynność, zdrowotność publiczna, ubezpieczenia, szkoły, komunikacje i t. p.) i sformułowaniem wniosków.

W myśl tych uchwał, rozpoczęła się praca w podkomisjach i komisjach specjalnych, *ad hoc* powoływanych, przy udziale Biura Pracy Społecznej.

Przedewszystkiem Biuro wydało przekład polski ustawy o gubernjalnych i powiatowych instytucjach ziemskich z r. 1890, z wszystkiemi ich zmianami i uzupełnieniami późniejszymi, jak nie mniej z naszkicowaniem przypuszczalnych zmian i uzupełnień, kwalifikujących się do

wprowadzenia przy projektowaniu rozciągnięciu ustawy na Królestwo. Pracę tę Biuro rozesłało następnie do kilkudziesięciu instytucji i osób kompetentnych w sprawach samorządu, z prośbą o uwagi i opinie, które też dosyć obficie napływały i utworzyły materiał cenny i wielostronny.

Jednakże pod względem prawodawczym projekt samorządu ziemskiego nie posunął się naprzód; rząd uznał, że z wzniesieniem projektu samorządu ziemskiego należy poczekać aż do czasu wprowadzenia w życie samorządu miejskiego i przekonania się, czy on funkcjonuje prawidłowo. Wskutek wojny sprawa cała oczywiście została w zawieszeniu.

Ze spraw poszczególnych, związanych z samorządem ziemskim, dokładnemu rozpoznaniu uległa przede wszystkim *sprawa drogowa*, nad którą odbyła szereg posiedzeń specjalna podkomisja drogowa. Niezależnie od przygotowywania sprawy drogowej w związku z samorządem, w Biurze Pracy Społecznej opracowany został memoriał o konieczności obmyślenia nowych środków na utrzymanie i budowę szos gubernjalnych. Memoriał stał na gruncie wniosku prawodawczego Koła Polskiego, to jest żądał oddania na fundusz gubernjalny drogowy opłat, pobieranych przez skarb na *utrzymanie sądów gminnych*. Na sądy gminne płaciły nieruchomości, fabryki i handel z górami 1.200.000 rubli wprost do skarbu, w postaci specjalnego dodatku do podatków ogólnych. Tymczasem w państwie skarb utrzymywał wszystkie sądy, a ostatnio nawet przyjęto na koszt skarbu utrzymanie sądu „wołosznego.“ Oddanie na korzyść funduszu drogowego opłat, wnoszonych do skarbu na sądy gminne, pomnożyłoby dzisiejsze szczupłe środki gubernjalne drogowe Królestwa półtora raza i pozwoliłoby nie tylko utrzymać lepiej dzisiejsze szosy, ale i budować wiele nowych. Biuro Pracy Społecznej czyniło starania o przyspieszenie praktycznego rozstrzygnięcia tej sprawy.

Z innych kwestji poszczególnych, związanych ze sprawą samorządu ziemskiego, a opracowanych w Tow. Pracy Społ., wymienić należy kwestję *ubezpieczeń od ognia*, nad

którą obradowała specjalna podkomisja dalej kwestje *szpitalne*, a w szczególności kwestję *leczenia obłąkanych* w Królestwie, nad którą to sprawą pracowała również specjalna podkomisja.

SPRAWY AGRARNE.

Jednem z najpoważniejszych zagadnień natury agrarnej jest w kraju naszym zcalenie gruntów włościańskich czyli tak zw. *komasacja*. Kwestja ta leżała dłuższy czas odłogiem; dopiero gdy zaczęło w Rosji obowiązywać prawo 14 grudnia 1910 roku o reformie własności włościańskiej, stała się ta kwestja i u nas aktualną. Instrukcja ministerjalna 14 kwietnia 1911 roku przepisała szczegóły co do komasacji gruntów włościańskich w Królestwie, na podstawie wskazanego powyżej prawa, a zarazem włożyła na urzędy włościańskie obowiązek prowadzenia robót mierniczych przy pomocy odpowiednich jeometrów i techników na koszt skarbu, zlecając dozór nad całą sprawą komisarzom włościańskim,

Opracowany w tej mierze dla Komisji Agrarnej Towarzystwa Pop. Pracy Społecznej referat uwydatnił wady pomienionej instrukcji, poddając również krytyce przewlekłą procedurę komasacji i podkreślając konieczność zaprowadzenia u nas komisji urządzeń rolnych, z udziałem żywiołu obywatelskiego.

W następstwie udało się wyjednać dodatkowe prawo, na mocy którego czynności komasacyjne w naszym kraju rozciągnięte zostały także na grunty drobnej szlachty, tak iż w rezultacie w roku 1914 przeznaczone zostało do komasacji 550 wsi włościańskich i drobnoszlacheckich o obszarze blisko 380 tys. morgów. Wojna przerwała te czynności, które przyczyniłyby się niewątpliwie do wzmocnienia wsi polskiej, cierpiącej na zastój gospodarczy wskutek znacznej ilości szachownic i sznurów, które uniemożliwiają regularną i intensywną uprawę roli.

W związku ze sprawą komasacji u nas, Biuro zebrało teksty ustaw agrarnych, wydanych w Rosji w okresie 1906 — 12, a mających na celu wytworzenie tam olbrzymiej ilości chłopskich gospodarstw indywidualnych; reformy te, jak wiadomo, sięgały także Kaukazu (zniesienie resztek pańszczyzny), a nawet kraju nadbałtyckiego, gdzie poruszono stosunek drobnej własności ludowej do większej własności ziemskiej.

Sprawie parcelacji majątków i działalności Banku Włościańskiego oraz sprawie meljoracji rolnej poświęciło Biuro sporo uwagi, głównie w zakresie zbierania materiałów.

Bliżej zajmowało się Biuro sprawą wprowadzenia u nas *hypotek włościańskich* oraz sprawą *ulg stemplowych* dla drobnej własności rolnej. W tej drugiej sprawie wypadło starać się o wyjaśnienie różnych stron wydanej ad hoc ustawy o ulgach stemplowych.

Sprawą *uregulowania serwitutów* zajęło się Towarz. Pracy Społecznej w marcu 1909 r. Utworzona wówczas z członków Towarzystwa i zaproszonych znawców przy Biurze Pracy Społecznej komisja serwitutowa, rozważywszy rzecz wszechstronnie, sformułowała swoje wnioski. Zgodnie z temi wnioskami, opracowano memoriał o sposobie załatwienia kwestji serwitutowej.

W r. 1910 specjalna komisja rządowa, pod przewodnictwem senatora Reincke'go, opracowała projekt obowiązkowego uregulowania serwitutów w Królestwie Polskiem. Projekt ten został w październiku 1913 r. wniesiony do Dumy. Biuro Pracy Społecznej, posiadając liczne materiały, dotyczące sprawy służebności, przystąpiło do ponownego rozważenia kwestji serwitutowej, skoro tylko kwestja ta stała się znowu aktualną.

Ponieważ projekt rządowy posiadał znaczne braki, komisja agrarna Towarzystwa poświęciła szereg posiedzeń gruntownej krytyce tego projektu i ułożyła poprawki tekstualne. Posiedzenia w tej sprawie odbyły się 26 listopada i 19 grudnia 1913 r., 23 i 24 stycznia, 14, 16, 20 i 25 lutego oraz 25 kwietnia 1914 roku. Niezależnie

od tego na rozesłany znawcom tej sprawy na prowincji tekst projektu otrzymało Biuro liczne opinie i uwagi, które przy opracowywaniu brzmienia poprawek uwzględniono.

Zaznaczamy tu niektóre zasady projektu rządowego. Organem czynnym w sprawie obowiązkowego regulowania serwitutów pozostawać mieli nadal urzędowi komisarze włościańscy. Za podstawę do określenia wynagrodzenia za serwituty miała być przyjęta wartość przeciętna serwitutu w ciągu ostatnich 5 lat przy kapitalizacji tej wartości na 5 proc., to jest przy pomnożeniu jej przez 20. Serwitut, podlegający takiemu taksowaniu, miał być ten, który zapisano w tabelach likwidacyjnych; wynagrodzenie za serwitut miało być dane włościanom w postaci gruntu. O ile posiadaczem prawa serwitutowego była gromada, wówczas miała ona decydować o regulacji prostą większością głosów.

Poprawki do tego projektu, jakie wprowadzono w Biurze Pracy Społecznej, miały na celu lepsze zabezpieczenie interesów tak właścicieli większych, jak włościan i lepsze dostosowanie przepisów do naszego prawodawstwa cywilnego. Projekt nie doczekał się uchwalenia wobec wojny.

W sprawie *majoratów* rząd złożył Dumie trzy projekty, z których jeden dotyczył zatwierdzenia przepisów tymczasowych z d. 21 października 1906 roku, zezwalających właścicielom majoratów, ordynacji i dóbr poduchownych na częściową sprzedaż ich gruntów, drugi pozwalał na wypuszczanie majoratów w dzierżawę i trzeci miał na celu ułatwienie właścicielom majoratów rządowego kredytu meljoracyjnego. Ten ostatni projekt zresztą sam rząd wkrótce wycofał, zaś dwa pierwsze projekty doczekały się uchwalenia przez ciała prawodawcze i sankcji.

W sprawie tej szczególną wagę posiada odrzucenie przez ciało prawodawcze paragrafu projektu rządowego, wprowadzającego ograniczenie dla włościan-polaków przy nabywaniu gruntów majorackich.

Projekt sprzedaży majoratów rozważano w dwóch komisjach Tow. Pracy Społecznej: społeczno - Prawnej i agrarnej; jednocześnie zebrano materiał, dokładnie oświetlający sprawę majoratów w naszym kraju pod względem historycznym i prawnym.

Znaczną wagę dla naszych właścicieli wiejskich i gromad włościańskich posiadała sprawa otrzymania od skarbu odszkodowania za utracone prawo *propinacji wiejskiej*, którą rząd zniósł u nas z chwilą zaprowadzenia monopolu wódczanego w r. 1896. Ówczesna Rada Państwa przyznała naszym właścicielom ziemskim w zasadzie prawo do odszkodowania za zniesienie propinacji i poleciła ministrowi skarbu wygotować przepisy o sposobie ustalenia i wypłaty tego odszkodowania, które obliczano dla Królestwa przypuszczalnie na kilka do kilkunastu milionów rubli. Ale minister skarbu po 13 latach zwłoki złożył Dumie w 1912 roku całkiem przeciwny projekt, odmawiający naszym właścicielom wszelkiego odszkodowania za zniesioną propinację i uzyskał dla swej odmowy większość i w Dumie i w Radzie Państwa, a potem sankcję w kwietniu 1914 r., pomimo że nie tylko polscy posłowie do Rady Państwa, ale i inni członkowie tej wyższej instytucji usilnie uzasadniali konieczność prawną wypłaty odszkodowania. W Biurze Pracy Społecznej zebrano w tej sprawie kompletny materiał, wyjaśniający społeczną, prawną i ekonomiczną stronę sprawy.

Brak w prawodawstwie krajowym przepisów, regulujących przeprowadzenie rowów wodnych przez cudze grunty w celach meljoracji, utrudniał znacznie rozwój rolnictwa w kraju. Sprawa więc tak zwanej *ustawy wodnej* stawiała się u nas co raz pilniejszą. Tow. Pracy Społecznej powzięło inicjatywę poruszenia i opracowania tej sprawy i przekazało ją swojej Komisji Głównej oraz Sekcji Społeczno-Prawnej.

Przy udziale wybitnych prawników odbył się szereg posiedzeń, których owocem były trzy obszerne memorjały w tej sprawie, opracowane przez stałych referentów Biura

i zaproszonych znawców. Niezależnie zaś od tego, obradowała nad tą sprawą i Sekcja Cywilna Tow. Prawniczego.

Zarówno Sekcja Społeczno-Prawna, jak i Komisja Główna Towarzystwa opowiedziały się za rozciągnięciem na Królestwo przepisów wodnych Cesarstwa z r. 1902 z należytą ich zmianą i uzupełnieniami. Do takiej samej opinii przyszło i Centralne Tow. Rolnicze.

W jesieni 1910 roku Komitet Tow. Pracy Społecznej otrzymał urzędową propozycję wypracowania memoriału co do zmian, jakie mogą być potrzebne w przepisach wodnych Cesarstwa z r. 1902, przy rozciągnięciu ich na Królestwo, ze względu na warunki i prawodawstwo miejscowe Królestwa. Memoriał ten, szczegółowo i wszechstronnie pod względem prawniczym opracowany, złożono komisji urzędowej, utworzonej w Warszawie z naczelników różnych władz, z udziałem nadto przedstawicieli Tow. Kred. Ziemskiego i Centralnego Tow. Rolniczego.

Gdy wreszcie ten projekt został przez główny zarząd rolnictwa złożony w czwartej Dumie, nie napotkał tam na opozycję i został sankcjonowany.

Niezależnie od tego Biuro zebrało materiały do kwestji *spółek wodnych*, których zaprowadzenie w naszym kraju projektowano.

Składając Dumie projekt *ustawy rybackiej*, rząd miał na celu ustalenie ogólnych dla całej Rosji Europejskiej przepisów o rybołówstwie, mających obowiązywać również i w Królestwie. Projekt zawierał szereg przepisów o ochronie ryb, przyczem uwzględnione zostały warunki miejscowe. Wydawanie szczegółowych przepisów obowiązujących należałoby, w myśl projektu, do atrybucji osobnych komitetów rybackich, do których należeć mieli również przedstawiciele ziemstw i przedsiębiorców rybackich. Duma, rozważając ustawę, znacznie rozszerzyła kompetencję wspomnianych komitetów, obostrzyła zakaz łowienia ryb poniżej określonego wymiaru, zwiększyła kary za pogwałcenie przepisów i uchwaliła dezyderat o konieczności polepszenia, przy pomocy rządu, samej techniki przemysłu rybackiego w całym państwie.

Tow. Pracy Społecznej, odczuwając wagę projektu i dla naszego kraju, i pragnąc zebrać potrzebne w tym przedmiocie uwagi i opinie, odwołało się w tym celu do Centralnego Tow. Rolniczego, które zajęło się tą sprawą i w grudniu 1911 r. nadesłało Tow. Popierania Pracy Społecznej referat swego Wydziału Rybackiego. Sprawa ustawy rybackiej zresztą nie doczekała się w Dumie rozwiązania.

Gdy poruszono w Rosji sprawę zmiany *ustawy łowieckiej*, Biuro Pracy Społecznej, zbadało przepisy łowieckie, obowiązujące w naszym kraju, i porównało je z przepisami, zawartymi w projekcie nowej ustawy, złożonym Dumie 5 lutego 1911 r. Projektowana ustawa, przeznaczona dla całego państwa, miała zastąpić obowiązujące w Cesarstwie przepisy łowieckie z r. 1892; miała też się stosować i do Królestwa Polskiego

W ustawie łowieckiej najważniejszą sprawą dla naszego kraju było proponowane skasowanie cenzusu myśliwskiego, na którego mocy obecnie mają u nas prawo polowania tylko osoby posiadające nie mniej, niż 150 morgów gruntu. Towarzystwo Prawidłowego Myśliwstwa nadesłało Towarzystwu Pracy Społecznej opinię swoją o konieczności utrzymania dla Królestwa istniejącego cenzusu myśliwskiego. W komisji Dumy został, skutkiem starań przedstawiciela Koła, utrzymany cenzus dla Królestwa w osobnej poprawce. Przy dyskutowaniu jednak projektu w Dumie, cenzus ten dla Królestwa był zachwiany; do rozstrzygnięcia o tem wszakże w plenum nie doszło z powodu przerwania i niedokończenia rozpraw nad całym projektem.

Zajmowano się również w Biurze Pracy Społecznej sprawą *wychodźstwa sezonowego* ludu naszego zagranicę na rolne roboty oraz sprawą *emigracji zaoceanowej*. Obie te sprawy ujął we wspólnym projekcie wydział żeglugi handlowej ministerjum handlu i przemysłu, przeznaczając ów projekt dla ciał prawodawczych. Na naradach, które z tego powodu odbyły się w Biurze Pracy Społecznej, podkreślono potrzebę udziału przedstawicieli społeczeństwa w regulacji wychodźstwa sezonowego oraz potrzeby

ułatwień pasportowych tak dla wychodźców sezonowych, jak zaoceanowych.

Porównawczo gromadziło Biuro wszelkie dane o wychodźstwie ludowem wewnątrz Rosji, do Syberji i do Azji środkowej; pod tym względem urzędowe wydawnictwa wydziału przesiedleńczego zawierają dostateczny materiał.

FINANSE LOKALNE.

Badając dokładnie stan finansów lokalnych w Królestwie Polskiem, Biuro Pracy Społecznej zwróciło również uwagę i na projekty w zakresie finansów lokalnych, składane Dumie. Najważniejszym z takich projektów był projekt polepszenia finansów ziemskich i miejskich.

Posłowie rosyjscy, październikowcy oraz kadeci, wnieśli nasamprzód do Dumy luźne projekty ulg dla ziemstw i miast. Ministerjum finansów ze swej strony wniosło w marcu 1912 r. odpowiedni projekt, obszernie opracowany.

W komisji finansowej posłowie polscy wprowadzili do projektu, który potrzeb Królestwa nie uwzględniał, poprawki, tyczące się Królestwa, i stawiające go narówni z Cesarstwem co do proponowanych ulg. Ulgi te wymagały znacznego obniżenia podatku transportowego oraz ponoszenia przez skarb części kosztu utrzymywania umysłowo chorych. Duma przyjęła te poprawki polskie, ale Rada Państwa je odrzuciła. Z projektu rządowego rozpatrzono i sankcjonowano tylko część, odkładając wszystko, co się tyczy opodatkowania przemysłowego na potrzeby lokalne. W tym względzie projekt rządowy wprowadzał bardzo znaczne zmiany, które dla naszego kraju wyraziłyby się w bardzo silnem powiększeniu opodatkowania przemysłu. W zakresie polepszenia finansów lokalnych Królestwa, Towarzystwo Pop. Pracy Społecznej zbadało i przygotowało odpowiednie oświetlenie sprawy na wypadek ponownego poruszenia całej sprawy w ciałach prawodawczych. Chodziło o to, ażeby wystarać

się o przekazanie na rzecz przyszłego samorządu w Polsce znacznej części podatków i opłat, pobieranych przez skarb, jak np. od nieruchomości miejskich i od przedsiębiorstw handlowo-przemysłowych.

Prócz tego komisje Towarzystwa: miejska, ziemska, finansowa i handlowa, które sprawę polepszenia finansów lokalnych badały, tudzież konferencje, specjalnie przez Towarzystwo zwoływane, sformułowały szereg innych uwag i wniosków.

SPRAWY PODATKOWE.

Towarzystwo Pracy Społecznej sprawę zrównania podatków wogóle i sprawę obniżenia podatków skarbowych w Królestwie postawiło na porządku spraw, którymi Towarzystwo ma się zajmować ze stanowiska ogólnego, a nie tylko w związku z tokiem prac prawodawczych. Pod tym względem wypadło przystąpić do zgromadzenia wszelkich danych o podatkach obowiązujących w Królestwie i porównać je z danymi co do Cesarstwa.

Jednakże wkrótce wynikła potrzeba zajęcia się i praktycznymi wnioskami. Koło Polskie w styczniu 1912 roku wniosło do Dumy projekt zrównania w Królestwie podatków rolnych z podatkami, jakimi obciążone są grunty w Cesarstwie. Skala podatkowa, istniejąca w Cesarstwie, zastosowana do Królestwa, wymagałaby skasowania całkowitego podatku podymnego i głównego gruntowego, z pozostawieniem jedynie podatku gruntowego dodatkowego, czyli skasowania około 6 milionów rubli podatków gruntowych i pozostawienia jedynie dwóch milionów. W duchu wyrównania skali podatków w Królestwie wypowiedziała się komisja budżetowa Dumy Państwowej już w roku 1908, ale nie pociągnęło to za sobą skutków realnych.

Zrównanie *podatków rolnych* nabrało szczególnej wagi, wobec projektowanego wprowadzenia samorządu ziemskiego, który bez takiego zrównania byłby wręcz pozba-

wiony środków należytego rozwoju. To też Biuro Pracy Społecznej dokładało wszelkich starań zarówno dla spularyzowania tej sprawy, jak i dla dostarczenia odpowiedniego materiału osobom, interesującym się tą sprawą.

Złożony jeszcze w drugiej Dumie przez ministra skarbu projekt ustawy o zaprowadzeniu w państwie rosyjskiem *podatku dochodowego*, dostał się w spadku trzeciej Dumie, która przekazała go swojej Komisji finansowej. Komisja rozważała projekt najpierw w łonie specjalnej podkomisji, a następnie w pełnym swoim składzie i ostatecznie wygotowała referat i wniosła projekt do pełnej Dumy. Jednakowoż Duma, w większości swej, niechętna dla idei podatku dochodowego, zwlekała z rozważaniem tej ustawy. Tekst projektu, przyjęty przez komisję Dumy, uznał, że podatek dochodowy ma być pobierany „od istotnie osiągniętych przez płatnika dochodów, we wszelkiej ich postaci,” jeśli ogólna suma tych dochodów przenosi tysiąc rubli rocznie. Dochody płatnika płynąć mogą: z kapitałów, nieruchomości, dzierżaw, przedsiębiorstw handlowych i przemysłowych, z pensji rządowych i prywatnych, z zajęć zawodowych i z wszelkich innych źródeł. Podatek roczny od dochodów określono w różnych skalach, poczynając od 11 rubli rocznie przy dochodzie, wynoszącym 1000 do 1100 rubli, aż do 4,700 rubli rocznie przy dochodzie wynoszącym 95,000 do 100,000 rubli; od dochodów zaś ponad 100,000 rubli miano pobierać 5 proc.

Biuro Pracy Społecznej, pragnąc zebrać należyte materiały i opinie znawców, przesłało projekt podatku dochodowego Komitetowi Giełdowemu w Warszawie, Towarzystwu Przemysłowców Król. Polskiego, oraz centralnemu Tow. Rolniczemu. Ponieważ ten cały projekt przeszedł potem niezauważony do czwartej Dumy, prace nad nim w Biurze ustały.

Obowiązująca w Rosji od r. 1889 ustawa o *podatku przemysłowym* została poddana ścisłej rewizji w ministerjum skarbu, które 28 września 1909 r. złożyło Dumie projekt nowej ustawy o podatku przemysłowym, wzamian

tymczasowej także ustawy z r. 1899. Projekt pozostał nie rozważony nawet w komisji, przeszedł więc w spadku do czwartej Dumy. Biuro Pracy Społecznej zgromadziło w tej sprawie odnośne materiały na których tle sprawa ta miała być przedmiotem obrad w Komisji finansowej Tow. Pracy Społecznej.

KOMUNIKACJE.

Pod względem komunikacji Królestwo Polskie w ostatnich dziesięcioleciach pozostawało w stanie opłakanym, co zresztą przedstawicielstwo kraju i instytucje ekonomiczne podkreślały w licznych memorjałach. Nie mówiąc już o drogach lokalnych, których budowa i utrzymanie winna byłaby należeć do nieistniejących ziemstw, większe arterje komunikacyjne, jak szosy, znajdowały się raczej w stadium cofania się, niż postępu; brak kolei lokalnych i większych dróg żelaznych dawał się uczuwać niezmiernie dotkliwie.

Rozumiejąc potrzebę pilnego badania zagadnień komunikacyjnych, Biuro Pracy Społecznej przedewszystkiem zajęło się zebraniem danych, ilustrujących stan kolejnictwa w Królestwie Polskiem, i dla celów porównawczych zgromadziło liczne materiały o kolejach żelaznych w Rosji w postaci projektów budowy i kosztorysów nowych kolei oraz preliminarzy kolejowych. W zakresie kolejnictwa w Królestwie oświetlone zostały przedewszystkiem potrzeby i warunki gospodarczo-eksploatacyjne kolei dojazdowych.

Gdy w r. 1912 skarb państwa przystąpił do wykupu największej naszej arterji kolejowej, drogi *warszawsko-wiedeńskiej*, Biuro zbierało odnośne materiały, ażeby wyświecić stronę finansową tej operacji, jak niemniej jej znaczenie społeczne dla ludności naszego kraju.

Z chwilą przejęcia przez skarb wielkich kolei w Królestwie, tem pilniejszą stała się sprawa budowania u nas pomniejszych kolei przez towarzystwa prywatne. Projekt ustawy, mającej ustalić zasady ogólne w przedmiocie zawią-

zywania *towarzystw budowy kolei żelaznych* prywatnych, złożony był Dumie przez ministrów finansów w grudniu 1910 roku. Z pomiędzy wielu przepisów projektowanej ustawy, godną była znaczenia postawiona w niej zasada, że towarzystwom kolei prywatnych, posiadającym znaczenie ekonomiczne ogólnopaństwowe, ma być przyznawana gwarancja rządowa tak kapitału obligacyjnego, jako też również dywidendy od kapitału akcyjnego, wykup zaś kolei nie może nastąpić przed upływem lat 25 od rozpoczęcia eksploatacji.

W Tow. Popierania Pracy Społecznej projektem tym zajmowała się Komisja Społeczno-Prawna. Przygotowany w niej memoriał został wraz z całymi aktami tej sprawy przekazany nowoutworzonej Komisji Handlowo-Przemysłowej Towarzystwa Pracy Społecznej, w której sprawa prywatnych towarzystw kolejowych miała być opracowana w razie potrzeby wszechstronnie.

W zakresie komunikacji wodnej Biuro Pracy Społecznej zebrało wystarczający materiał w sprawie *regulacji Wisły*, oddawna zaniedbanej. Referent prawny Biura uczestniczył w pracach komisji do reformy komitetów wódnych, która istniała przy warszawskim okręgu komunikacji. Zarazem Biuro zebrało bogaty materiał, dotyczący dróg wodnych w Rosji oraz żeglugi morskiej i portów handlowych na morzach rosyjskich, jak również materiał do ustawy o żegludze i spławie na wodach wewnętrznych.

Tow. Pop. Pracy Społecznej, ażeby posunąć naprzód rozważanie i opracowywanie spraw, wchodzących w zakres komunikacji kolejowych i wodnych, utworzyło specjalną komisję i zapraszało do niej przedstawicieli Centralnego Towarzystwa Rolniczego, Towarzystwa Przemysłowców, Komitetów Giełdowych Warszawskiego i Łódzkiego, Komitetu Przemysłowego Łódzkiego, Oddziału Żeglugi i Rady Zjazdu Przemysłowców Górniczych, tudzież osoby, znane ze swej kompetencji w dziedzinie kwestji komunikacyjnych. Komisja miała za zadanie: wytworzenie opinii co do projektów praw, dotyczących kolei i dróg wodnych,

oraz roztrząsanie takich spraw kolejowych i wodnych, które wymagać tego będą przez wzgląd na swą doniosłość. Jako pierwszą pracę konkretną z zakresu spraw, co do komisji powyższej należących, Biuro Pracy Społecznej miało podjąć przekład ustawy o ułatwieniu eksploatacji kolejek podjazdowych 26 lipca 1912 r. Ustawa ta opatrzona być miała komentarzami, ułatwiającymi praktyczne z niej korzystanie.

Do zakresu spraw komunikacji należała także sprawa nowej ustawy o *samochodach*, która miała rozciągać się również i na Królestwo.

HANDEL, PRZEMYSŁ I FINANSE.

W tej dziedzinie Biuro Pracy Społecznej ograniczyło się w okresie sprawozdawczym do zbierania materiałów ustawodawczych i danych statystycznych. Większą uwagę zwrócono tylko na przemysł rolny, mianowicie na cukrownictwo i gorzelnictwo, oraz na traktaty handlowe. Pierwsze dane zgromadzono co do przemysłu węglowego, naftowego, złotego, co do handlu zbożowego i taryf celnych.

W związku z potrzebami handlu i przemysłu zajmowano się sprawami, dotyczącymi urzędów odnośnych, więc sprawą reformy urzędów celnych w państwie, sprawą nowej ustawy o miarach i wagach i nowej ustawy probierczej, sprawą znaków fabrycznych i patentów na wynalazki, ustawą o składach towarowych, o kotłach parowych i t. p.

W dziedzinie finansów Biuro posiadało znaczną ilość materiałów, dotyczących finansów i budżetu państwa, jak niemniej z zakresu krajowej finansowości (banki, tow. wzajemnego kredytu, kasy pożyczkowe i t. d.). Kwestjami temi Biuro jednak nie zajmowało się w sposób wyczerpujący, gdyż jest to zadanie instytucji fachowych, a Biuro oceniało te kwestje ze stanowiska głównie potrzeb i interesów społecznych.

Wydawnictwa.

Utworzony w Biurze Pracy Społecznej oddział statystyczny miał na celu zaspokoić głęboko odczuwaną w naszym społeczeństwie potrzebę posiadania opracowań statystycznych, zawierających dane, dotyczące się różnych dziedzin życia kraju naszego. Obecnie cyfry te rozrzucone są po różnych wydawnictwach urzędowych Warszawskiego Komitetu Statystycznego, Komitetów Statystycznych przy różnych ministerjach, w załącznikach i objaśnieniach do budżetów, w różnych wydawnictwach o charakterze półurzędowym, jako to Roczniku Rady Zjazdów Przedstawicieli Przemysłu i Handlu, w sprawozdaniach różnych instytucyj, banków, kooperatyw i t. p. Zadaniem Tow. Pop. Pr. Społ. było wyszukiwanie i zestawienie wszelkich danych liczbowych, zawartych w tego rodzaju źródłach, dotyczących się naszego kraju, i porównywanie ich z analogicznymi danymi, dotyczącymi całego państwa, poszczególnych jego dzielnic, poszczególnych państw zagranicznych i dzielnic polskich w państwach ościennych. W ten sposób powstał polski rocznik statystyczny Królestwa Polskiego, wydawany periodycznie. Opiera się on, jak to już zaznaczono, głównie na materiale urzędowym; ze źródeł prywatnych można było ewentualnie czerpać pewne konieczne uzupełnienia.

Ponieważ cyfry często nie są w stanie odzwierciedlić istotnych stosunków, określono przeto w Roczniku sposób ich zbierania i opracowania i krytyczny na same cyfry pogląd, a również sformułowano wnioski najogólniejsze, do których one prowadzą na mocy odnośnych zestawień.

Pierwsze wydanie Rocznika Statystycznego wyszło w r. 1914 i zostało natychmiast wyczerpane w handlu, co dowodzi wielkiej potrzeby tego rodzaju wydawnictwa. Drugie wydanie (za rok 1914) ukazało się w r. 1915 i zostało uskutecznione z pomocą kasy naukowej im. Miąnowskiego.

Pozatem Biuro Pracy Społecznej wydawało w miarę potrzeby przekłady najważniejszych ustaw, kraju naszego dotyczących (np. o szkolnictwie przymusowym, o nauczaniu powszechnem), o samorządzie miejskim, o konwencji haaskiej) i przygotowywało szereg innych wydawnictw tego rodzaju.

KOMUNIKATY PRASOWE.

W celu zainteresowania ogółu kwestjami społecznymi Biuro Pracy Społecznej podawało w prasie wiadomości o przebiegu najważniejszych projektów ustawodawczych, społecznych, oświatowych i ekonomicznych, komunikując jej także szczegóły o ważniejszych konferencjach, posiedzeniach i odczytach Towarzystwa. Prasa chętnie korzystała z komunikatów Biura Pracy Społecznej, gdyż w ten sposób miała dokładne i źródłowe wiadomości o stanie wielu spraw żywo kraj obchodzących, a najczęściej rozstrzyganych w oddalonym od kraju Petersburgu albo dyskutowanych tylko na ściślejszych posiedzeniach stowarzyszeń krajowych.

Zaznaczymy tutaj, że w międzyczasie od 23 lutego 1911 roku do 15 lipca 1915 roku przesłano prasie miejscowej ogółem 515 komunikatów w najróżnorodniejszych sprawach społecznych, częstokroć zawierających merytoryczne wyjaśnienie danych kwestji albo sprawozdania

z odbywających się w Biurze Pracy Społecznej posiedzeń komisyjnych, których było przeszło 300, nie licząc konferencji i odczytów.

ARCHIWUM I BIBLIOTEKA BIURA.

Jedną z największych trudności w opracowaniu jakiegokolwiek sprawy publicznej był u nas brak materiałów, których z nadzwyczajnym mozołem szukać trzeba po różnych zbiorach publicznych i prywatnych. Częściowe zarządzenie tym trudnościom postawiło sobie za zadanie Tow. Pop. Pracy Społ., tworząc u siebie archiwum. Archiwum to zawiera w pierwszej linji wszelkie materiały prawodawcze, jednocześnie zaś Biuro gromadziło w miarę możliwości, wszelkie inne materiały, dotyczące spraw publicznych, jako to: memorjały różnych instytucji i osób prywatnych, sprawozdania instytucji, wybitniejsze artykuły dziennikarskie, broszury, książki, wyroki sądowe i t. d. W celu ułatwienia orjentowania się w materiale archiwalnym, Biuro zajęte było przeprowadzeniem odpowiedniego układu akt. Zarazem gromadzono w bibliotece Biura niezbędne książki i wydawnictwa w różnych językach, oświetlające poruszone kwestje. Liczba sporządzonych w Biurze albo dla Biura referatów i memorjałów doszła do kilkuset.

Biuro, biblioteka i archiwum mieściły się od początku 1908 roku do października 1914 roku w Warszawie przy ul. Marszałkowskiej w domu pod nr. 137, od października do grudnia 1915 roku przy ul. Mazowieckiej w domu pod № 5 (Stanisława hr. Łubieńskiego) i od grudnia 1915 roku mieszczą się przy ul. Kopernika pod N. 30 (gmach Centr. Tow. Rolniczego).

Skład komisyj.

Pod względem składu osobistego nieliczne z początku komisje stopniowo powiększały się w miarę, jak większa ilość członków Towarzystwa interesowała się poszczególnymi kwestjami, przyczem skład komisyj uzupełniano przez zaproszenie znawców danych spraw. Tym sposobem stopniowo ustaliła się lista członków komisyj, którą tu podajemy.

KOMISJE SEKCJI SPOŁECZNO-PRAWNEJ.

W zakresie spraw Sekcji społeczno-prawnej pracowały następujące komisje stałe:

1) *Komisja prawno-administracyjna* miała na celu badanie kwestyj, związanych z ustawami konstytucyjnymi państwa, ustrojem ciał prawodawczych i ordynacją wyborczą; zarazem do tej komisji należało rozważanie spraw, dotyczących organizacji władz administracyjnych centralnych i lokalnych, oraz spraw wyznaniowych, spraw stowarzyszeń i związków, spraw powinności wojskowej, spraw policji bezpieczeństwa, policji zdrowia i t. d.

Do komisji tej należeli: Bukowiecki Stanisław, ks. Bączkiewicz Kazimierz, Domaszewski Jan, Grendyszyński Ludomir, Hłasko Stanisław, Janowski Wincenty, Konic Hen-

ryk, Marczewski Witold, Mrozowski Jan, Nowodworski Franciszek, Nowodworski Stanisław, Piltz Erazm, Rodkiewicz Stanisław, Srokowski Kazimierz, dr. Strzyżowski Antoni, Suligowski Adolf, Stecki Jan.

2) *Komisja prawno-sądowa* rozważała i opracowywała wnioski i projekty, dotyczące organizacji sądów ogólnych i specjalnych, prawa cywilnego i procedury cywilnej, tudzież prawa karnego i procedury karnej, oraz więzień.

Do tej komisji należeli: Ign. Baliński, St. Bukowiecki, A. Chrzanowski, J. W. Domaszewski, C. Fabiani, Olech Federowicz, J. Hebdzyński, St. Hłasko, A. Jackowski, W. Janowski, Wład. Jeleński, M. Krzesimowski, Jan Namitkiewicz, Fr. Nowodworski, Z. Nagórski, Emil St. Rappaport, J. Szteyner, B. Rotwand, Br. Sobolewski, A. Suligowski, J. Światopełk-Zawadzki.

3) *Komisja oświatowa* rozważała ogólne sprawy szkolnictwa, oraz sprawy, dotyczące instytucji oświatowych i kulturalnych, jak biblioteki, muzea, archiwa, towarzystwa naukowe, sztuki piękne, ochrona zabytków i t. d.

Do komisji tej należeli: Z. Balicki, dr. K. Chełchowski, J. Dunin, W. Górski, A. Jaczynowski, H. Nussbaum, dr. W. Kosmowski, K. Kwiatkowski, F. Kucharzewski, K. Kujawski, Z. Lipka, dr. L. Rutkowski, L. Rudzka, Z. Sierpińska, J. Sikorska, P. Sosnowski.

4) *Komisja szkolna* badała potrzeby i sprawę organizacji szkół wyższych, średnich i niższych, tak ogólnych, jak specjalnych, ze szczególnem uwzględnieniem szkół prywatnych.

Do tej komisji należeli: M. Arcichowski, K. Arkuszewski, dr. K. Benni, M. Bojanowski, J. J. Boguski, J. J. Budkiewicz, dr. Chełchowski, ks. A. Ciepliński, W. Górski, dr. W. Kosmowski, K. Kwiatkowski, Wł. Kiślański, K. Kujawski, E. Jankowski, A. Jaczynowski, Z. Lipka, St. Libicki, Wł. Piechowski, L. Przanowski, dr. St. Rottermund, dr. L. Rutkowski, L. Rudzka, Z. Sierpińska, P. Sosnowski, dr. A. Troczewski, W. Wróblewski, E. Winkler, E. Zienkowski.

5) *Komisja spraw robotniczych* rozważała wszelkie sprawy, dotyczące pracy, a więc ubezpieczenia i ochrony

robotników, najmu i położenia prawno-ekonomicznego pracowników i we wszelkich działach pracy.

Do tej komisji należeli: F. Godlewski, C. Fabiani, St. Kossuth, H. Kondratowicz, W. Kiślański, Z. Nagórski, dr. K. Rychliński, K. Srokowski, J. Strasburger, St. Szymański, B. Wasiutyński.

KOMISJE SEKCJI SPOŁECZNO-EKONOMICZNEJ.

W zakresie spraw Sekcji społeczno-ekonomicznej pracują Komisje stałe:

1) *Komisja do spraw miejskich.* Zadaniem jej było rozpatrywanie wszelkich kwestji, dotyczących miast, specjalnie zaś spraw samorządowych, mianowicie sprawy projektu ustawy samorządu miejskiego, dla Królestwa.

Skład osobowy komisji tej był następujący: K. Arkuszewski, W. Babiński, J. Boguski, St. Bukowiecki, K. Chełchowski, J. W. Domaszewski, C. Fabiani, E. Geister, L. Grendyszyński, E. Jankowski, W. Kamocki, Wł. Kiślański, H. Kondratowicz, S. Kempner, K. Koralewski, W. Kosmowski, St. Kossuth, St. Krzeczkowski, F. Kucharzewski, St. Libicki, M. Lutosławski, B. Markowski, J. Mrozowski, E. Natanson, W. Piechowski, J. Polak, H. Radziszewski, St. Rottermund, P. Drzewiecki, K. Rychliński, W. Ryfiński, G. Schmejke, E. Sokal, K. Srokowski, K. Staniszewski, A. Strzyżewski, A. Suligowski, B. Wasiutyński, J. Zawadzki, E. Zienkowski.

2) *Komisja do spraw ziemskich.* Zadaniem jej było badanie spraw, związanych z gospodarką ziemską: obok kwestji projektu samorządu ziemskiego dla Królestwa, Komisja zajmowała się rozważaniem poszczególnych gałęzi gospodarki drogowej, szpitalnej, ubezpieczeniowej i in. W skład Komisji do spraw ziemskich wchodziłi rzeczoznawcy z łona 5-ciu instytucji krajowych, tudzież inne osoby kompetentne.

Z pośród członków Centr. Tow. Rolniczego do Komisji należeli: St. Bądryński, ks. Sew. Czetwertyński, J.

Gościcki, Wł. Grabski, M. Kiniorski, A. Marylski, oraz jako ich zastępcy: St. Dłużewski, M. Bojanowski, J. Zdanowski; z pośród członków Tow. Kred. Ziemskiego do komisji należeli: H. Dembiński, E. Dobiecki, St. Dzierzbicki, W. Marczewski, A. Popławski, oraz ich zastępcy pp.: W. Glinka, i L. Szeliski; z pośród członków Tow. Prawniczego do komisji należeli: J. W. Domaszewski, K. Dunin, St. Kempner, H. Konic, St. Leszczyński, F. Ochimowski; z pośród członków Rady Zjazdów Przemysłowców Górniczych do komisji należeli: J. A. Surzycki, i J. Strasburger; z pośród członków Towarzystwa Popierania Pracy Społecznej do komisji należeli: L. Gren-dyszyński, St. hr. Łubieński, J. Ostrowski, M. ks. Radziwiłł, A. Suligowski i J. Wielowieyski. Prócz tego w skład Komisji wchodził: K. Arkuszewski, K. Benni, K. Chełchowski, St. Kozicki, K. Rychliński, L. Rutkowski, M. hr. Sobański, L. Przanowski, F. Zdziechowski.

3) *Komisja do spraw gminnych.* Zadaniem tej Komisji było badanie wszelkich kwestji, dotyczących się samorządu gminnego i gospodarki gminnej. Do komisji tej należeli pp.: M. Bojanowski, K. Chełchowski, St. Dłużewski, E. Jankowski, M. Kiniorski, St. Kozicki, M. Krzesimowski, K. Kujawski, K. Kwiatkowski, Z. Lipka, L. Przanowski, L. Puławski, L. Rutkowski, A. Wieniawski, B. Zakrzeński i J. Zdanowski.

4) *Komisja do spraw agrarnych.* Zadaniem jej było badanie stosunków agrarnych i rolniczych Królestwa. W zakres badań Komisji wchodziły takie przedmioty, jak sprawa uregulowania serwitutów, sprawa kredytu melioracyjnego, sprawa majoratów i inne. Do Komisji należeli rzeczoznawcy z łona instytucji społecznych, tudzież inne osoby kompetentne. Z pośród członków Centr. Tow. Rolniczego do komisji należeli: Sew. ks. Czetwertyński, J. Gościcki, M. Kiniorski i A. Wieniawski; z pośród członków Towarz. Prawniczego: C. Fabiani, H. Konic, i St. Leszczyński; z pośród członków Tow. Kredyt. Ziemskiego pp.: St. Dzierzbicki, Wł. Glinka i W. Marczewski; z pośród członków Towarz. Pracy Społecznej: L. Gren-

dyszyński, L. bar. Kronenberg i St. hr. Łubieński. Prócz tego w skład komisji wchodził: K. Fudakowski, L. Górski, E. Jankowski, A. Michalski, J. Miłobędzki, L. Przanowski, L. Pułaski, M. hr. Sobański, L. Szeliski, J. hr. Tarnowski i A. Wieniawski.

5) *Komisja do spraw finansowych.* Zadaniem tej komisji było badanie kwestji finansowych, dotyczących kraju naszego, a w pierwszym rzędzie—kwestji podatkowych. Do komisji tej należeli: J. W. Domaszewski, K. Fudakowski, E. Geisler, Wł. Kiślański, E. Natanson, H. Radziszewski i K. Srokowski.

6) *Komisja do spraw przemysłowo-handlowych.* Zadaniem jej było badanie stosunków przemysłowych i handlowych naszego kraju. W skład komisji tej wchodziły osoby następujące: B. Czaplicki, J. W. Domaszewski, P. Drzewiecki, A. Gintowt, F. Godlewski, St. Holewiński, A. Jackowski, W. Karwowski, Wł. Kiślański, Wł. Leppert, M. Lutosławski, J. Meyer, E. Natanson, K. Olszowski, M. Ordega, H. Radziszewski, K. Rakowiecki, A. Rząd, E. Korwin-Szymanowski, J. Strasburger i D. Wretowski.

7) *Komisja do spraw komunikacji kolejowych i wodnych.* Komisja ta tworzyć miała organ, ogniskujący w sobie najważniejsze kwestje z zakresu komunikacji kolejowych i wodnych w Królestwie Polskiem i oświetlający je ze stanowiska interesów ogólnokrajowych, a nie poszczególnych grup zainteresowanych. Dodać należy, że wszelkie sprawy, wkraczające w dziedzinę bądź techniki, bądź innych specjalności, były wyłączone z kompetencji tak tej komisji, jak i innych. Komisja miała za zadanie tylko wytwarzanie opinii co do projektów praw, dotyczących kolei i dróg wodnych, i roztrząsanie takich spraw kolejowych i wodnych, które wymagały pogodzenia rozbieżnych poglądów.

W skład komisji wchodził rzeczoznawca z łona instytucji społecznych, tudzież inne osoby kompetentne. Z pośród członków Centr. Towarz. Rolniczego do komisji należeli: St. Bądryński i J. Zdanowski; z pośród członków Towarzystwa Przemysłowców: J. Eberhardt i St. Zie-

liński; z pośród członków Rady Zjazdu Przemysłowców Górniczych: J. Natanson i T. Popowski; z pośród członków Komitetu Giełdowego Warszawskiego: J. Meyer i D. Wretowski i z pośród członków Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Żeglugi: E. Krzyżanowski i K. Strumiłło. Prócz tego do Komisji należeli: J. Budkiewicz, B. Czaplicki, St. Dzierzbicki, St. Holewiński, K. Olszowski, M. Ordega i Wł. Żukowski.

8) *Komisja statystyczna* istniała głównie na użytek wydawnictw Biura Pracy Społecznej. Do Komisji tej należeli: J. Dunin, K. Kujawski, K. Rychliński, B. Wasutyński i A. Zakrzewski.

KOMISJE SPECJALNE.

Prócz wyżej wymienionych Komisji stałych istniały w zakresie spraw Towarzystwa Popierania pracy społecznej jeszcze komisje specjalne, a mianowicie:

1) Komisja do sprawy podatku *dochodowego*. Komisja ta miała za zadanie przygotować i oświetlić materiał w sprawie wniesionego przez rząd do ciał prawodawczych projektu prawa o podatku dochodowym. Do komisji należeli rzeczoznawcy z łona instytucji społecznych, a mianowicie: z paśród członków Towarzystwa Przemysłowców pp. E. Geisler, M. Łempicki i H. Marconi; z pośród członków Komitetu Giełdowego Warszawskiego pp. J. bar. Lesser, W. Małcużyński i A. Peretz i z pośród członków Rady Zjazdu Przemysłowców Górniczych pp. R. Brandt i M. Grabiński.

2) Komisja do sprawy podatku *przemysłowego*. Zadaniem tej Komisji było przygotowanie i oświetlenie ze stanowiska interesów krajowych materiału w sprawie wniesionego przez rząd w roku 1909 do Dumy projektu prawa o podatku przemysłowym. Do komisji należeli rzeczoznawcy z łona instytucji społecznych a mianowicie: z pośród członków Towarzystwa Przemysłowców pp. Wł. Jeleński, M. Łempicki i St. Zieliński i z pośród członków

Rady Zjazdu Przemysłowców Górniczych pp: R. Brandt M. Grabiński.

3) Komisja do spraw *szpitalnictwa*. Zadaniem komisji tej było zbadanie strony gospodarczej szpitalnictwa krajowego w związku z projektami praw, szczególnie projektem prawa o reformie finansów miejscowych. Do komisji tej należeli pp.: L. Babiński, K. Chełchowski, W. Knoff, K. Koralewski, J. Mrozowski, A. Marylski, W. Męczkowski, E. Natanson, St. Orłowski, K. Rychliński, W. Ryfiński i J. Zawadzki.

4) Komisja *ubezpieczeniowa*. Komisja ta miała za zadanie zbadać potrzeby kraju w zakresie ubezpieczeń od ognia. Do komisji tej należeli pp.: Wł. Babiński, I. Baliński, B. Chomicz, K. Dunin, St. Dzierzbicki, L. Grendyszyński, Wł. Jeleński, W. Marczewski, B. Rotwand, T. Rudowski,

5) Komisja *budowlana* dla obmyślenia nowej ustawy budowlanej. W skład tej komisji wchodził: dr. K. Benni, J. Choromański, A. Karszo-Siedlewski.

6) Komisja *pracy kobiet* miała skład następujący: M. hr. Czosnowska-Colonna, J. Englertowa, A. Grzybowska, J. Gebethnerówna, E. Grobicka, S. Kołaczkowska, L. Kotarbińska, Z. Ośniałowska, W. Ostrowska, F. Karszo-Siedlewska, W. Stokowska, J. Strojnowska, J. Świdówna, F. Sarnianka, H. Weychert, H. Zaborowska, E. Waśniewska.

KOMISJA SPRAW KRAJOWYCH.

Wreszcie najważniejsza z komisyj o charakterze ogólnym a mianowicie *Komisja Spraw Krajowych* miała skład następujący:

Arkuszewski Kazimierz, Balicki Zygmunt, Bądryński Stefan, dr. Benni Karol, Bukowiecki Stanisław, Brun Stanisław Gustaw, Biberstein Romuald, Biegański Władysław, Bojanowski Michał, Budkiewicz Józef, Broel-Plater hr. Konstanty, Chełmicki Zygmunt ks. kanonik, Choro-

mański Józef, Chrzanowski Henryk, Chrzanowski Aleksy, Czarnowski Ludwik, Czetwertyński ks. Seweryn, Ciświcki Teofil, Dembiński Henryk, Dmowski Roman, Dunin Karol, Dzierzbicki Stanisław, Dunin Józef, Fudakowski Kazimierz, Geisler Edward, Godlewski Feliks, Górski Ludwik, Górski Paweł, Grabski Władysław, Grendyszyński Ludomir, Godlewski Marcei ks., Gościcki Jerzy, Hordliczka Wilhelm, Jabłonowski Aleksander, Jakimiak Bolesław dr., Kiniorski Marjan, Kamocki Walenty dr., Kiślański Władysław, Kisielnicki Kazimierz, Kozłowski Karol, Karwowski Władysław, Konie Henryk, Kiltynowicz Zygmunt, dr. Kosmowski Wiktoryn, Kronenberg Leopold Baron, Kozicki Stanisław, Lutosławski Marjan, Lubomirski ks. Zdzisław, Lubomirski ks. Stefan, Landié Edward, Laurysiewicz Stefan, Łubieński hr. Stanisław, Łempicki Michał, Markowski Bolesław, Marczewski Witold, Marylski Antoni, Moes Aleksander, Maciesza Aleksanders dr., Natanson Edward, Nowodworski Franciszek, Nussbaum Henryk, Ostrowski Józef, Olchowicz Konrad, Piechowski Kajetan, Pułaski Ludomir, Piltz Erazm, Piotrowski Władysław, Papiński Leon, Potocki hr. Józef, Przanowski Leon, Radziszewski Henryk, Rzętkowski Józef, Rutkowski Leon, Raczyński hr. Karol, Rząd Antoni, Sadzewicz Antoni, Sobąński hr. Michał, Smarzewski Tadeusz, Smoleński Władysław, Strasburger Julian, Simon Gustaw, Stecki Jan, Straszewicz Ludwik, Suligowski Adolf, Surzycki Jan Alfons, Szebeko Ignacy, Staniszewski Karol, Srokowski Kazimierz, Śliwiński Stanisław, Strzyżowski Antoni dr., Tarnowski hr. Juljusz, Troczewski Antoni dr., Wasiutyński Bohdan, Wieniawski Antoni, Waligórski Teofil, Wojciechowski Stanisław, Wielowieyski Józef, Zawadzki Daniel, Zdziechowski Fortunat, Zabłocki Gustaw, Zakrzeński Bolesław, Zamoyski hr. Maurycy, Zdanowski Juljusz.

Władze Tow. Popierania Pracy Społecznej.

W r. 1908 — 1910.

Rada Towarzystwa: P r e z e s: Juliusz hr. Tarnowski; w i c e - p r e z e s i: Henryk Dembiński i Leopold bar. Kronenberg; c z ł o n k o w i e: prof. Ignacy Baranowski, Włodzimierz ks. Czetwertyński, Antoni Donimirski, Stanisław Krzeczkowski, Stanisław hr. Łubieński, Witold Marczewski, Aleksander Moes, Józef Ostrowski, Erazm Piltz, Henryk hr. Potocki, Władysław hr. Potocki, Adolf Suligowski, Zygmunt hr. Wielopolski, Feliks Wojciechowski; z a s t ę p c y: Leon Goldstand, Ludomir Grendyszyński, Maciej ks. Radziwiłł, Konstanty Skirmunt, Jan Alfons Surzycki, Józef Wielowieyski.

Komitet Towarzystwa: P r e z e s: Władysław hr. Potocki (zrzekł się mandatu 6 stycznia 1909 r.); w i c e p r e z e s: Zygmunt hr. Wielopolski; c z ł o n k o w i e: Antoni Donimirski, Stanisław Krzeczkowski (zrzekł się mandatu, który 24 marca 1908 r. objął Zdzisław ks. Lubomirski), Witold Marczewski, Erazm Piltz, Feliks Wojciechowski; z a s t ę p c y: Leon Goldstand, Ludomir Grendyszyński, Józef Wielowieyski; o s o b y z a p r o s z o n e do udziału w pracach Komitetu: Zdzisław ks. Lubomirski, Seweryn ks. Czetwertyński, dr. Karol Benni. S k a r b n i k k o m i t e t u: Antoni Donimirski; d y r e k t o r T o w a r z y -

stwa: Erazm Piltz; sekretarz: A. Zakrzewski. Komisja rewizyjna: Stanisław Buyno, Stanisław Ciechanowski, Mścisław Godlewski.

W r. 1911 — 1913.

Rada Towarzystwa: Prezes: Juliusz hr. Tarnowski; wiceprezesi: Henryk Dembiński i Leopold bar. Kronenberg; członkowie: dr. Karol Benni, Seweryn ks. Czetwertyński, Lubomir Dymśa, Władysław Grabski, Stanisław Krzeczkowski, Aleksander Moes, Józef hr. Potocki, Adolf Suligowski, Michał hr. Sobański, Jan Alfons Surzycki, Zygmunt hr. Wielopolski, Maurycy hr. Zamoy-ski; zastępcy: Stanisław Gustaw Brun, dr. Wiktoryn Kosmowski, Włodzimierz Karski, Janusz ks. Radziwiłł, Tadeusz Smarzewski.

Komitet Towarzystwa: Prezes: Zdzisław ks. Lubomiski; wiceprezesi: Stanisław hr. Łubieński i Witold Marczewski; członkowie: Leon Goldstand, Ludomir Grendyszyński, Ludwik Górski, Erazm Piltz, Maciej ks. Radziwiłł; zastępcy: Roman hr. Rzysszczewski, Józef Wielowieyski, Adam Zakrzewski, osoby zaprasza-ne do udziału w pracach Komitetu: dr. Karol Benni, Henryk Dembiński, Leopold bar. Kronenberg; skarbnik: Leon Goldstand; od 1 lutego 1912 roku Józef Wielowieyski; sekretarz Komitetu: Józef Wielowieyski; od 1 lutego 1912 r. Wacław Babiński. Komisja rewizyjna: Stanisław Ciechanowski, Leon Pilaski, Michał ks. Woroniecki.

Biuro Pracy Społecznej. dyrektor: Erazm Piltz; przewodniczący Sekcji Społeczno-Prawnej: Franciszek Nowodworski; referenci: Ludomir Grendyszyński i Adam Zakrzewski; sekretarz Biura: Stanisław Hłasko.

W r. 1913 — 1915.

Rada Towarzystwa: Prezes: Juliusz hr. Tarnowski; wiceprezesi: Henryk Dembiński i Leopold bar. Kronenberg; członkowie: Seweryn ks. Czetwertyński, Leon Goldstand, Ludwik Górski, Władysław Grabski, Władysław Kiślański, Aleksander Moes, Józef Ostrowski, Franciszek hr. Potocki, Henryk hr. Potocki, Józef hr. Potocki, Maciej ks. Radziwiłł, Tadeusz Smarzewski, Adolf Suligowski, Ignacy Szebeko, Maurycy hr. Zamoyski; zastępcy: Stanisław Gustaw Brun, Włodzimierz Karski, Kazimierz Natanson, Karol hr. Raczyński, Janusz ks. Radziwiłł.

Komitet Towarzystwa: Prezes: Zdzisław ks. Lubomirski, wiceprezesi: Stanisław hr. Łubieński i Witold Marczewski; członkowie: dr. Karol Benni, Ludomir Grendyszyński, Erazm Piltz, Michał hr. Sobański, Jan Alfons Surzycki, Józef Wielowieyski; zastępcy: Wacław Babiński, Roman hr. Rzyaszczewski, Adam Zakrzewski; skarbnik: Józef Wielowieyski; sekretarz Komitetu: Wacław Babiński; komisja rewizyjna: Stanisław Ciechanowski, Leon Pilaski, Michał ks. Woroniecki.

Biuro Pracy Społecznej: Dyrektor Towarzystwa: Erazm Piltz; prezes Sekcji Społeczno-Prawnej: Franciszek Nowodworski; prezes Sekcji Społeczno-Ekonomicznej: Władysław Grabski; referent prawny: Stanisław Hłasko; referenci: Ludomir Grendyszyński i Adam Zakrzewski.

LISTA CZŁONKÓW

TOW. POPIERANIA PRACY SPOŁECZNEJ

W OKRESIE 1908 — 1915 ROKU.

Babiński Leon.
Berson Jan.
Baranowski Ignacy.
Boreyko Ksawery.
Bujno Stanisław.
Budny Kazimierz.
Bukowiński Feliks.
Bukowiński Gustaw.
Branicki Władysław hr.
Benni Karol.
Bukowiecki Stanisław.
Balicki Zygmunt.
Brun Stanisław Gustaw.
Boniecki Stanisław.
Babiński Wacław.
Bruner Władysław.
Brun Kazimierz.
Bogusławski-Nakwaski Jerzy.
Barylski Henryk.
Ks. Bączkiewicz Kazimierz.

Bzowski Stanisław.
Biskupski Wincenty.
Brzeziński Czesław.
Ks. Chełmicki Zygmunt.
Chrzanowski Aleksy.
Chrzanowski Edward.
Chrzaszczewski Włodzimierz.
Cichowski Mieczysław.
Ciechanowski Stanisław.
Czerkiewicz Jan.
Czetwertyński Włodzimierz
książę.
Czyżewicz Wiktor.
Chamiec Ksawery.
Czetwertyński Seweryn książę.
Czarnowski Karol.
Chrzanowski Henryk.
Chełchowski Kazimierz.
Choromański Józef.

Chrzanowski Zygmunt.
Czarnowska-Colonna hr. Ma-
rja.
Chomicz Bolesław.
Chabielski Ignacy.
Czaplicki Bolesław.
Donimirski Antoni.
Dembiński Henryk.
Dembiński Ludwik.
Dembiński Stefan.
Dobiecki Eustachy.
Dobiecki Władysław.
Dymsza Lubomir.
Dobiecki Józef.
Drucki-Lubecki Aleksander
książę.
Dzierzbicki Stanisław.
Dzierzbicki Artur.
Duszyński Witold.
Domaszewski Jan Wacław.
Dobiecki Artur.
Dąbrowski Roman.
Domański Ludwik.
Epstein Mieczysław.
Englert Jadwiga.
Epstein Karol.
Filleborn Stanisław.
Fijałkowski Wojciech.
Fabiani Cels.
Grendyszyński Ludomir.
Gaszyński Konstanty.
Godlewski Mścisław.
Godlewski Stefan.
Goldstand Leon.
Gostkowski Florjan.
Górski Michał.

Górski Paweł.
Górski Stanisław.
Górski Teodor.
Grabowski Leon.
Gutowski Stanisław.
Ks. Godlewski Marcei.
Galewski Adolf.
Górski Ludwik.
Glinka Władysław.
Grabski Władysław.
Ks. Gautier Jerzy.
Grzybowska Aleksandra.
Glass Jakób.
Godlewski Stanisław.
Grobicka Elżbieta.
Grodzińska Natalja.
Górski Wojciech.
Grocholski Zdzisław hr.
Gałęcki Tadeusz.
Garbiński Andrzej.
Hasfort Alicja.
Hordliczka Wilhelm.
Humnicki Ignacy.
Hebdzyński Jan.
Hłasko Stanisław.
Higersberger Józef.
Jasiński Mieczysław.
Jezierski Seweryn.
Jełowicki Wacław.
Iżycka Leonja.
Jasiukowicz Stanisław.
Jasiński Stanisław.
Janasz Daniel.
Jaworski Józef.
Karczewski Marcei.
Komecki Zygmunt.

Komierowski Zygmunt.
 Komierowski Konstanty.
 Kosiakiewicz Wincenty.
 Kostanecki Jan.
 Krasiński Adam hr.
 Krasiński Piotr.
 Kronenberg Leopold bar.
 Krzeczkowski Stanisław.
 Krzywoszewski Stefan.
 Kucharzewski Feliks.
 Komorowski Michał hr.
 Kamieniecki Władysław.
 Kondratowicz Hieronim.
 Konic Henryk.
 Kisielnicki Władysław.
 Kiślański Władysław.
 Kosmowski Wiktoryn.
 Krasiński Edward hr.
 Karski Włodzimierz.
 Karwowski Władysław.
 Karpiński Stanisław.
 Kontkiewicz Stanisław.
 Koralewski Kazimierz.
 Kiniorski Marjan.
 Karski Michał.
 Kisielnicki Kazimierz.
 Karpiński Czesław.
 Kujawski Kazimierz.
 Kossuth Stefan.
 Kotarbińska Lucyna.
 Kamiński Zdzisław.
 Kalinowski Zygmunt.
 Krzymuski Ignacy.
 Karpiński Franciszek.
 Kasprzycki Władysław.
 Leszczyński Zygmunt.

Lubomirski Zdzisław książę.
 Leppert Władysław.
 Lubomirska Marja ks.
 Leski Michał.
 Lubomirski Stefan książę.
 Lutosławski Marjan.
 Leśniewski Jan.
 Łubieński Stanisław hr.
 Łubieński Władysław hr.
 Łubieński Roger hr.
 Łubieński Leon hr.
 Łapiński Teodor.
 Małkowski Władysław.
 Marczewski Witold.
 Moes Aleksander.
 Morawski Józef.
 Morawski Witold.
 Morstin Alfred.
 Morstin Andrzej.
 Mędrzecki Stanisław.
 Michalski Adam.
 Mrozowski Jan.
 Mirski-Światopełk Czesław
 książę.
 Meyer Jerzy.
 Marczewski Ludwik.
 Markowski Bolesław.
 Mikułowski-Pomorski Józef.
 Mazurkiewicz Władysław.
 Machnicki Janusz.
 Mazurkiewicz Feliks.
 Moldenhawer Józef.
 Nowodworski Franciszek.
 Natanson Kazimierz.
 Nussbaum Henryk.
 Namitkiewicz Jan.

Ostrowski Gustaw.
Ostrowski Józef.
Ostrowski Stanisław.
Ośniałowski Gustaw.
Ostrowski Michał.
Ordega Michał.
Olszowski Kazimierz.
Ośniałowska Zofja.
Olszewski Antoni.
Potocki Władysław hr.
Pilaski Leon.
Piltz Erazm.
Piotrowski Stanisław.
Poklewski-Kozieł Stanisław.
Poklewski-Kozieł Wincenty.
Popławski Adam.
Postawka Stanisław.
Potocki Henryk hr.
Potocki Józef hr.
Potocki Rodryg hr.
Plater-Zyberk Stanisław hr.
Plater-Zyberg Zygmunt hr.
Pietraszkiewicz Stanisław.
Piechowski Władysław.
Popławski Józef.
Przewłocki Konstanty.
Przeździecki Stefan.
Papieski Leon.
Potocki Franciszek hr.
Popławski August.
Polak Józef.
Przedpełski Walerjan.
Radziwiłł Franciszek książę.
Radziwiłł Maciej książę.
Rosenwerth Henryk.
Rosenwerth Stanisław.

Rzewuski Stanisław.
Russocki Karol.
Russocki Maksymiljan.
Rotwand Leonja.
Rodkiewicz Stanisław.
Radoński Feliks.
Radoszewski Józef.
Radziwiłł Janusz książę.
Rzyszczewski Roman hr.
Raczyński Karol hr.
Rakowski Kazimierz.
Rada Zjazdu Przemysłu Gór-
niczego.
Ryfiński Walery.
Rose Karol.
Radkiewicz Konstanty.
Rymarkiewicz Kazimierz.
Schürr Władysław.
Schütz Adolf.
Sęczykowski Wincenty.
Skarbek-Borowski Stanisław.
Skirmunt Konstanty.
Smarzewski Tadeusz.
Sokołowski Marjan.
Straszewicz Ludwik.
Suligowski Adolf.
Sulimierski Jan.
Surzycki Jan Alfons.
Szeliski Leon.
Szeliski Marjan.
Szlenkerowa Marja.
Szymański Kazimierz.
Świętochowski Andrzej.
„Saturn“ Towarzystwo.
Ks. Szcześniak Władysław.
Sobański Michał hr.

320
4/28/30883

Sobański Feliks hr.
Sobański Kazimierz hr.
Sobański Władysław hr.
Szlenker Józef.
Szebeko Ignacy.
Strumiłło Kazimierz.
Surzycki Stanisław Wojciech.
Sunderland Stanisław.
Smoleński Władysław.
Srokowski Kazimierz.
Staniszewski Karol.
Szteyner Józef.
Supronowicz Józef.
Spiess Ludwik.
Szymański Stanisław.
Straszewicz Bohdan.
Szymanowski-Korwin Eustachy.
Siedlewska-Karszo Felicja.
Stokowska Wanda.
Szumlańska Janina.
Strasburger Edward.
Schönfeld Emil.
Szymanowski-Korwin Jan.
Słubicki Tadeusz.
Tarnowski Juljusz hr.
Taube Marja bar.
Trębicki Władysław.
Tallen-Wilczewski Leonard.
Towarzystwo oczyszczania
i sprzedaży spirytusu.
Taube Gustaw bar.
Tomasini Marjan.

Walchnowski Andrzej.
Waliszewski Juljusz.
Werner Bronisław.
Wielopolski Aleksander mrg.
Wielopolski Zygmunt hr.
Wielowieyski Józef.
Wielowieyski Stefan.
Wodziński Stanisław.
Wojciechowski Feliks.
Woźniakowski Marcján.
Wrotnowski Jan.
Woroniecki Michał książę.
Wieniawski Antoni.
Wojciechowski Stanisław.
Warsz. T-wo Kopalń Węgla.
Weychert Helena.
Wierzbowski Stanisław.
Zakrzeński Bolesław.
Załęski Kazimierz.
Zdziechowski Fortunat.
Żółtowski Edward hr.
Zieliński Franciszek.
Zamoyski Tomasz hr.
Zamoyski Jan hr.
Zawadzki-Światopełk Józef.
Zamoyski Maurycy hr.
Zakrzewski Adam.
Zamoyski Władysław hr.
Zaborowska Helena.
Zamoyska Zygmuntowa hr.
Zawadzki Rajmund.

Geprüft und freigegeben durch die Kais. Deutsche Presseabteilung Warschau
den 4/V 1916. T. № 1022, Dr. № 12.